

Četvrti deo

DEJSTVA U SLIVU STUDENICE

(1–20. april 1944. godine)

Obostrane namere i planovi dejstna u slivu Studenice

Pošto jedinice 2. proleterske i 5. krajiške divizije nisu uspele da forsiraju Ibar, štab Udarne grupe, sprovodeći naređenje Vrhovnog štaba NOVJ¹, odlučio je da obe divizije izvesno vreme zadrži na prostoriji Ivanića–Ušće–Raška, na kojoj su one, zauzevši povoljne položaje za aktivna dejstva na odvojene neprijateljske delove (radi njihovog počesnog tučenja), trebalo da stvore uslove za forsiranje Ibra. Na pomenutoj prostoriji trebalo je da sve jedinice 2. i 5. divizije razviju što jaču političku i vojničku aktivnost: formiraju narodnooslobodilačke odbore po selima; održavaju političke konferencije sa stanovništvom i na njima objašnjavaju ciljeve narodnooslobodilačke borbe i ulogu Komunističke partije Jugoslavije u toj borbi. Pored tih osnovnih zadataka trebalo je da se odmore, srede i pripreme za nov pokušaj forsiranja Ibra i da široko razviju izviđačku i obaveštajnu službu, kako bi prikupile što više podataka o neprijatelju i ispitale

¹ Vrhovni štab je uputio štabu Udarne grupe divizija sledeći radiogram: „Javite detaljnije zašto niste mogli preći Ibar. Trebali ste najpre uputiti jedan ili dva bataljona da zauzmu most na reci. Sada trebate ostati do daljega na sektoru Ivanjica – Arilje – Užice. Udarite tu čvrste temelje za nadiranje u unutrašnjost Srbije. Nemojte suviše rasparčavati snage. Zauzmite raspored da možete razbiti svaku koncentraciju na vas“. (Arhiv Istorijskog odeljenja CK SKJ, br. 6253/VI 2–5)

njegov raspored i namere. Na osnovu prikupljenih podataka trebalo je da se donese odluka o pravcu daljeg dejstva obe divizije.²

Nemački komandant Jugoistoka general Felber želeo je po svaku cenu da onemogući da 2. i 5. divizija forsiraju Ibar. To je bila osnovna ideja i u planu borbenih dejstava novoformirane bugarske 25. sabirne divizije.³ U štabu ove divizije vladalo je mišljenje da opasnost za komunikacije u dolini Ibra može biti otklonjena samo ofanzivnim dejstvima. Stoga je i nastojao da se snage tako grupišu da što pre mogu preći u nastupanje prema severozapadu, osnovnim pravcem Ušće–Ivanjica. Uzimajući sve to u obzir, komandant bugarske 25. divizije odlučio je da što pre objedini dejstva potčinjenih mu bugarskih, nemačkih, Nedićevih i četničkih snaga, da sa divizijom produži odbranu komunikacija u dolini Ibra (između Kraljeva i Raške) i pregrupiše snage, s ciljem da spreči ponovno izbijanje 2. i 5. divizije na Ibar, i da oformi dve jake krilne grupe koje će obuhvatnim manevrom dejstvovati prema severozapadu.

Odbranu doline Ibra neprijatelj je organizovao na isturenoj liniji Mirilovac (k. 1372 – 12 km zapadno od Ušća) – s. Rudno – s. Gradac – Stupnik (trig. 859) – Zminjak (trig. 746) – s. Dolac (6 km severno od Novog Pazara), s tim da jedinice s tih položaja vrše izviđanje do

² Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 69 od 3. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, dok. 4/2).

³ Radi lakšeg komadovanja neprijateljskim jedinicama, a naročito bugarskim koje su bile angažovane u borbama za odbranu komunikacija u dolini Ibra i zapadno od nje, general Felber je u Kraljevu 31. marta 1944. godine obrazovao bugarsku 25. sabirnu diviziju, u čiji su sastav, prema još nepotpunim podacima, ušli: 61. pešadijski puk (štab 1. i 3. bataljon), 69. pešadijski puk (2. bataljon) 70. pešadijski puk (štab, 1, 2. i 3. bataljon), 122. pešadijski puk (2. i 3. bataljon), jedan mešoviti artiljerijski divizion (4 baterije) i jedna korpusna inženjerska četa. Pored ovih bugarskih snaga, u sastavu divizije su povremeno dejstvovala nemačke i Nedićeve jedinice sa tog sektora. Sastav i jačina divizije menjali su se na zahtev komandanta Jugoistoka. Komandovanje divizijom povereno je general-majoru Nikoli Grozdanovu, a on je bio neposredno potčinjen generalu Felberu. Komandu nad divizijom general Grozdanov je preuzeo 1. aprila 1944. u 15 časova. (Arhiv VII, dok. B–33).

linije: r. Studenica—s. Ugljari—s. Banjska—s. Saronje—s. Duga Poljana.⁴

Plan organizacije odbrane komunikacije u dolini Ibra i odluku o prelazu u nastupanje osnovnim pravcem Ušće—Ivanjica odobrio je 2. aprila komandant Jugoistoka, a već sutradan je naredio da se pristupi pregrupisanju snaga, kako bi što pre počelo nastupanje do linije Mirilovac—s. Rudno—s. Binići—s. Banjska.⁵

Stab bugarske 25. divizije, kao i štabovi nižih jedinica potpuno su shvatili ozbiljnost i težmu zadatka. Naročita je pažnja poklonjena savlađivanju teško prohodnog zemljišta i borbi sa surovom zimom na vrletnoj pl. Goliji. Na to su pravovremeno upozorene sve, a naročito bugarske jedinice.⁶

Povlačenje Udarne grupe na levu obalu Studenice

1. aprila pre podne 4. krajiška brigada se po naređenju štaba 5. krajiške divizije pomerila sa prostorije s. Gradac (zaseoci Kruševica i Buče) do s. Čečine u zaselak Gizdovići, a 10. krajiška brigada iz s. Riljin Do i s. D. Gradac na prostoriju s. Ratari—s. Crtenj—s. Dukići—s. Brusnik.⁷ Uz put su jedinice obe brigade vodile borbu sa delovima južne kolone ojačanog bugarskog 61. pešadijskog puka, koja se kretala od Ivanjice prema Ibru. Naročito su oštru borbu vodili 2. i 4. bataljon 10. krajiške, koji su sačekali jednu bugarsku kolonu kada je iz s. Bzovika krenula pravcem s. Lazi—s. Crtenj. Posle kraće borbe bugarski vojnici su bili primorani da se povuku jednom kolonom na Sanac, a drugom za Bzovik u zaselak Erce, a zatim u pravcu Raške. Tom prilikom je 10. brigada imala 2 mrtva i 3 ranjena borca. Uveče je 1. bataljon smešten u s. Pločnik, 2. i 4. su zadržani na položajima kod s. Crtenja i s. Glibova, radi zatvaranja pravca s. Bzovik—s. Koritnik, a 3. bataljon je zanoćio u s. Brusniku.⁸

⁴ Isto

⁵ Isto

⁶ Isto

⁷ Operacijski dnevnik 5. divizije, (Arhiv VII, k. 783A, reg. br. 1/1).

⁸ Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade, (Arhiv VII, k. 789A, reg. 15/6).

Radi zauzimanja pogodnijeg rasporeda, štab 5. divizije je istog dana popodne naredio da se sve brigade u toku 2. aprila pomere na novu prostoriju:

– 4. krajiška brigada da se prebaci na levu obalu Studenice, na prostoriju s. Vionice, i razmesti u zaseocima Perišići, Pejovići, Brkovići i Ilinčići, sa zadatkom da osmatra i izviđa pravac s. Bzovik—s. Rudno i istura izviđačke patrole što dalje u tom pravcu:

– 10. krajiška brigada da povuče sve svoje jedinice na levu obalu Studenice, s tim da jedan bataljon razmesti u zaseaku Kotlovima, odakle će osiguravati pravac Kotlovi—zaselak Gužvići, a ostale bataljone da rasporedi u zaseocima Dukići i Brusnik, sa osnovnim zadatkom da vrši obezbeđenje i izviđanje u pravcu juga, prema pl. Goli, Dugoj Poljani i Sjenici;

– 1. krajiška brigada da jedan bataljon zadrži u s. Dopićima radi osmatranja s. Planinice i Oštrog vrha (k. 1453), a ostale jedinice da razmesti zapadno od 10. krajiške brigade, na prostoriji s. Gradac—s. Srednja Reka—s. Kulizino, sa zadatkom osiguranja i izviđanja što dublje na zapad prema komunikaciji Ivanjica—Sjenica.⁴

Istim naređenjem je predviđeno, ukoliko to situacija dozvoli, da se jedinice u ovim selima odmore dva do tri dana.

Štab 2. proleterske divizije je oko 12 časova naredio pokret brigada:

– 4. proleterska da krene na prostoriju s. Milići—zaselak Paskaš—s. Borkovo—s. Despotovica—Ječmište (k. 1005) — s. Garina—s. Mlanča—zaselak Rudine, s koje će zatvoriti pravce od s. Bzovika i s. Rudna, preko pl. Radočela, zatim od Ušća dolinom Studenice i od Ivanjice dolinom Grajičke reke;

– 2. proleterska da se razmesti na prostoriji s. Dobrog Dola u zaseocima Kovačevići, Pridvorica, Nerandžići, Milutinovići i Zapotoče i da zatvori pravce od s. Rudna i s. Bzovika i održava vezu sa jedinicama 5. krajiške divizije;

– 3. srpska brigada da se rasporedi na prostoriji s. Vrmbaje (zaseoci Brkovići, Bogičevići, Aleksići i Aj-

⁴ Naređenje štaba 5. divizije, br. 66 od 1. IV 1944. (Arhiv VII, k. 781, reg. 1/2).

dučko Brdo) – s. Dobri Do, da zatvori pravce od Ivanjice koji preko njene prostorije izvode prema središnjem delu Studenice i da održava čvrstu vezu s jedinicama 2. i 4. proleterske brigade.¹⁰

Već u popodnevnim časovima sve tri brigade 2. divizije su se pomerile na označene prostorije. 2. proleterska brigada je do 18 časova zauzela sledeći raspored: 1. bataljon u Pridvorici, radi održavanja veze s jedinicama 5. krajiške divizije koje su se nalazile u zaseocima s. Vionice; 2. bataljon u Nerandžićima, odakle se osiguravao prema Ilinčićima; 3. bataljon – delom snaga u Zapotoču, a delom snaga u Milutinovićima radi izviđanja i osiguranja prema izvornom delu r. Studenice; 4. bataljon u Kovačevićima, obezbeđujući se od doline Studenice i od pl. Radočela.¹¹ 4. proleterska brigada se razmestila u zaseocima s. Milića i s. Mlanče, isturivši osiguravajuće delove na Kleče, k. 1266, Ječmište, zaselak Babin Grob, Selište (k. 1095) i zaselak Rudine (k. 967), i uputivši izviđačke patrole na pl. Radočelo, dolinom Studenice, ka manastiru Studenici, i prema s. Savovu i s. Osonici. 3. srpska brigada je tek uveče stigla na određenu prostoriju i isturila borbena osiguranja na Ajdučko brdo (k. 1118), Veliku livadu (k. 1280) i Vrteljku (k. 1187), uputivši izviđačke patrole prema s. Komadinama, s. Budoželju i Ravnoj soji.¹²

Zauzimajući ovakav raspored jedinice 2. proleterske divizije su bile orijentisane prema jugozapadnim ograncima Čemerne planine, gde su se u međuvremenu otpočeli prikupljati četnici, i prema Ivanjici, u kojoj su se nalazile jače bugarsko-nedičevske snage. Divizija se istovremeno osiguravala prema Ušću i donjem toku r. Studenice.

Dok su se 2. i 5. divizija pomerale, četnički 2. ravnogorski korpus je počeo da se prebacuje iz Dragačeva (sa prostorije s. Pekčanica – s. Ročevići – s. Dedeveci) prema dolini Studenice, s ciljem da dejstvuje u levi bok 2. i 5. divizije.¹³ Po podne 1. aprila njegovi prednji delovi (Le-

¹⁰ Naređenje štaba 2. divizije od 1. IV 1944, (Arhiv VII, k. 732, reg. 34/1).

¹¹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

¹² Život i rad 2. divizije u 1944. godini.

¹³ U s. Kaoni je komandant 2. ravnogorskog korpusa dobio usmeno naređenje lično od Draže Mihailovića da se njegov korpus prebaci na pl. Troglav, a zatim u s. Bresnik (oko 12 km se-

teća brigada) izbili su u rejon s. Bresnika (severno podnožje Čemerne planine), a glavnina se, radi odmora, zadržala pod pl. Troglav.¹⁴ Istovremeno, Draža Mihailović je naredio četničkom Zlatiborskom korpusu da Leteću i Užičku brigadu prikupi u rejonu s. Jasenova, gde će biti u pripravnosti i izviđati u pravcu pl. Zlatibor, a Požečkom korpusu – da se grupiše istočno od Zlatiborskog korpusa, takođe u s. Jasenovu, i da predujme izviđanje, naročito prema s. Kušićima.¹⁵

U noći 1/2. aprila jedinice 5. krajiške divizije su izvršile manje pokrete na zapad. 1. krajiška brigada se prebacila na prostoriju s. Gradac–s. Kuluzino–s. Čečina i isturila borbena osiguranja na pl. Goliju, uputivši izviđačke patrole prema Sjenici, Dugoj Poljani i pl. Javoru, gde su se nalazile jače četničke snage i nemačka legija „Krempler“.¹⁶ 4. krajiška brigada se prebacila u zaseoke s. Čečine i s. Vionice i uputila izviđačke patrole na pl. Radočelo i prema s. Rudnom, a borbeno osiguranje na levu obalu Studenice, u rejon s. Čečine.¹⁷ 10. krajiška brigada se prebacila na prostoriju s. Brusnika (zaseoci Šopulovići, Kotlovi, Vodice) i isturila osiguranja prema pl. Goliji, Sjenici i Dugoj Poljani.¹⁸ Na desnom krilu 5. divizija održavala je vezu sa 2. proleterskom divizijom u dolini Studenice.

Drugog aprila štab udarne grupe izvestio je Vrhovni štab o neuspehu pri pokušaju forsiranja r. Ibra i zatražio da saveznici pošalju materijal za 2. i 5. diviziju. Od Vrhovnog štaba je dobijen odgovor da se obe divizije zadrže na prostoriji Arilje–Ivanjica–Požega–Užice.¹⁹

verozapadno od Ušća), odakle da pređe Čemernu pl. i izvrši napad na naše jedinice u dolini Studenice. (Izveštaj G. Š. 53 od 21. IV 1944, Arhiv VII, S–V–br. 1046).

¹⁴ Depeša 2. ravnogorskog korpusa br. 535 i izveštaj istog korpusa, od 31. III i 1. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/4 i S–V–1037, 1039 i 1039/1.

¹⁵ Depeša Draže Mihailovića br. 31 od 1. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/662.

¹⁶ Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

¹⁷ Operacijski dnevnik 4. krajiške brigade.

¹⁸ Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade; Operacijski dnevnik 5. divizije; Dnevnik M. Morače.

¹⁹ Milutin Morača: Ratni dnevnik, Vojno delo, Beograd 1962, str. 204 (u kasnijem tekstu – M. Morača, Ratni dnevnik).

Toga dana nije bilo značajnih borbi. Jedino je jedan bataljon 3. srpske brigade u 2,40 časova napao grupu bugarskih vojnika koja je bila došla u zaselak Mijoviće i zadržala se u dve kuće, ali zbog neodlučnosti i pogrešnog plana napada našeg bataljona Bugari su uspeli da se izvuku ka Ivanjici.²⁰ U toku dana ostale jedinice 3. brigade vodile su kod Velikih livada (k. 1280) borbu sa jednom bugarskom okupatorskom četom, jačine oko 150 vojnika, ojačanom sa šest pripadnika Srpske granične straže, koja je iz Ivanjice sprovala komoru u s. Bzovik.²¹ Posle višerasovne borbe bugarski fašistički vojnici su se preko s. Budoželja povukli u Ivanjicu, zahvaljujući olakom shvatanju zadatka i nesnalažljivosti jedinica 3. brigade, koje nisu na vreme preduzele mere da neprijatelju odseku odstupnicu. Prema našim izvorima, neprijatelj je u ovoj borbi imao 4 mrtva, više ranjenih i 1 zarobljenog, a po izveštaju Odeljenja za državnu zaštitu Srpske državne straže od 13. aprila u ovoj borbi je poginuo 1, a ranjeno 5 bugarskih vojnika.²² Istovremeno su jedinice 3. brigade koje su učestvovala u ovoj borbi imale 3 mrtva i 3 ranjena borca.²³

Istog dana ojačani bugarski 61. pešadijski puk nastavio je marš i oko podne izbio na Ibar, severna kolona čelom u rejonu Ušća, a južna kolona u rejonu s. Cerenja (na komunikaciji Ušće—Raška). Zatim je ovaj puk, kao rezerva bugarske 25. pešadijske divizije raspoređen u dolini Ibra, na liniji Ušće—s. Sumnik, s tim što su 2. bataljon 122. pešadijskog puka i 15. vod 1. brdske haubičke baterije istureni na položaj u rejonu s. Zareva (oko 10 km severozapadno od Raške), kao osiguravajuće i izviđačke jedinice.²⁴ Prema našim podacima, neprijatelj je deo svojih snaga izbacio na liniju zaselak Borika—s. Polumir (zaselak Dolovi), radi obezbeđenja komunikacije u dolini r. Ibra.²⁵

²⁰ Život i rad 2. divizije u 1944. god.

²¹ Izveštaj Odeljenja za državnu zaštitu SDS od 13. IV 1944, (Arhiv VII, k. 25, dok. 43 4).

²² Arhiv Vojnoistorijskog instituta, kut. 25 br. dok. 43/4.

²³ Izveštaj štaba 2. divizije pov. br. 49 od 3. IV 1944, u 15 časova, (Arhiv VII, k. 782, reg. br. 19/4).

²⁴ Opis operacije „Ibar“.

²⁵ Život i rad 2. divizije u 1944. god.

Drugog aprila komandant Jugoistoka, da bi što pre napao Udarnu grupu divizija severozapadno od pl. Golije i u izvornom delu r. Studenice, naredio je bugarskoj 25. diviziji da 6. aprila u 6 časova pređe u nastupanje: borbena grupa „Sever“ na položaj između s. Gradine i s. Pločnika, a borbena grupa „Jug“ na liniju s. Pločnik—s. Crna Reka; divizijska rezerva da dejstvuje na pravcu s. Rudno—S. Bzovik.²⁸ Štab divizije je obavešten da će četnički Javors'ki korpus, preko s. Dramića, dejstvovati iz rejona Raške na sever, osiguravati levi bok borbeno grupe „Jug“ i izviđati pl. Goliju, a da će nemački 297. izviđački bataljon, iz rejona s. Duge Poljane, izviđati Goliju prema liniji Jankov kamen—s. Brestovac i u dubinu do s. Srednje Reke, da bi ustanovio pokrete i namere naših snaga prema jugu i zapadu. Štabu divizije je takođe saopšteno da će se pod njegovom komandom nalaziti i 297. izviđački bataljon, da će se rezerva komandanta Jugoistoka zadržati u rejonu Raške i s. Rudnice i da je Srpskoj državnoj straži naređeno da organizuje neposrednu odbranu komunikacija u dolini r. Ibra od Ušća do Raške.²⁷

Ni 3. aprila nije bilo značajnijih događaja, osim manje borbe kod zaseoka Kojinovića, gde su jedinice 3. srpske brigade uspele da odbiju jedan pokušaj jačih neprijateljskih izviđačkih delova da preko s. Dobrog Dola prodru prema r. Studenici.²⁸

Dok su se 2. i 5. divizija sređivale i odmarale neprijatelj je produžio grupisanje snaga oko njih. Četnički Požeški korpus je 3. aprila stigao u s. Jasenovo i poseo položaj na liniji s. Presjeka—s. Katići „radi dejstva na komuniste koji su potisnuti sa Ibra“,²⁹ dok je četnički 2. ravnogorski korpus u 9 časova krenuo iz s. Bresnika preko Čemerne planine za manastir Studenicu i u toku dana poseo položaj zaselak Ponori—s. Đakovo—s. Borovci.³⁰ S obzirom da je vreme bilo lepo a dan vedar

²⁸ Depeša nemačkog komandanta Jugoistoka, br. 728 od 2. IV 1944, (Arhiv VII, reg. br. B—15).

²⁷ Isto

²⁸ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

²⁹ Izveštaj Požeškog korpusa od 4. IV 1944. Arhiv VII, mikrofilm, lokalni muzeji, br. 2/568.

³⁰ Depeša štaba 2. ravnogorskog korpusa od 3. IV 1944. Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. reg. 26/6 i 26/8.

i sunčan, neprijateljska avijacija je izviđala raspored naših snaga.

Radiogramskim naređenjima Vrhovnog štaba jasno su bili određeni zadaci Udarnoj grupi divizija u jugozapadnoj Srbiji.

1. – Nastaviti sa razbijanjem neprijateljskih snaga u dolini r. Studenice i na pl. Goliji, gde stvoriti uporište za prijem materijala vazдушnim putem.

2. – Radi razvlačenja neprijateljskih snaga ovladati Dragačevom, gde razbiti okupatorsko-četničke snage i kvislinšku vlast.

Prvi zadatak će biti dodeljen 5. krajiškoj, a drugi 2. proleterskoj diviziji.

3. aprila štab Udarne grupe je odlučio da grupu prebaci na pogodniju prostoriju i da ova, dejstvujući na širem području, ugrozi neprijateljske komunikacije u dolini Zapadne Morave i Ibra i onemogući neprijatelju da se koncentriše na uskom prostoru s koga bi uspešno dejstvovao protiv 2. i 5. divizije,³¹ kao i da obezbedi sigurnu prostoriju za primanje materijala od saveznika vazдушnim putem. Da bi realizovao ovu odluku, štab Udarne grupe je naredio 2. proleterskoj diviziji da u Dragačevo uputi 2. proletersku brigadu sa zadatkom: da razbije četničke snage, a zatim diverzantskim akcijama ometa neprijateljski saobraćaj na komunikacijama Čačak – Kraljevo

³¹ „Na čitavom ovom prostoru“ – kaže se u naređenju štaba 5. divizije, br. 68 od 3. aprila 1944. – „koji će kontrolisati naše jedinice, treba da se ispolji što pre naš vojno-politički rad i da na njemu postavimo čvrste temelje za jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u narodu. Po selima treba održavati u svakoj prilici zborove i konferencije i objašnjavati narodu današnju vojno-političku situaciju i pozivati ga u NO borbu“.

I dalje:

„U ovakvom rasporedu naših jedinica ne smemo dozvoliti neprijatelju da bilo na kom sektoru iznenadi naše jedinice jačom koncentracijom svojih snaga. Štabovi brigada moraju na vreme osetiti tu koncentraciju putem obaveštajne službe, kao i svojim akcijama u pravcima neprijateljske koncentracije, kako bi se blagovremeno mogle doneti pravilne odluke o napadu na tu neprijateljsku koncentraciju ili izbegavanje težih borbi sa jačim neprijateljem putem manevra. Već sada treba imati u vidu da neprijatelj može iskrpiti izvesne jače snage i pokušati da nas odbaci sa pomenute teritorije. Zato treba čitav naš rad da bude skoncentrisan na osujećivanje neprijateljskih namera.“ (Arhiv VII, 781 Aa, reg. br. 3 1).

i Kraljevo—Ušće; da na toj prostoriji izvrši dobrovoljnu mobilizaciju za svoju popunu i formira partizanski odred. 4. proleterska brigada je trebalo da djeluje u pravcu Ivanjice i Arilja sa istim zadatkom kao i 2. brigada, a 3. srpska brigada da se zadrži u rejonu s. Pridvorice i prema manastiru Studenici, radi osiguranja pozadine 4. proleterske brigade, izviđanja u pravcu Ušća i izvođenja manjih akcija na liniji Ušće—s. Polumir. Sve tri brigade trebalo je da organizuju obaveštajnu službu i formiraju obaveštajne centre na terenu, pomoću kojih je trebalo prikupljati obaveštenja sa njihovih rejona i sa čitave teritorije Srbije.³²

Istovremeno, brigadama 5. divizije naređeno je:

— 4. krajiškoj da odmah postavi dva bataljona u rejonu s. Bzovik—s. Rudno sa zadatkom da iz ovog rejona kontrolišu i izviđaju pravce ka Ušću i komunikaciju Ušće—Raška; jedan bataljon u s. Koritnik (zaselak Ratari) radi osiguranja desnog boka brigade i kontrole pravca preko grebena pl. Golije ka Raškoj i komunikaciji Raška—Novi Pazar; a jedan bataljon da smesti zajedno sa bolnicom u s. Vionicu (zaseoci Pejovići i Perišići);

— 1. krajiškoj da kontroliše sve pešačke i konjske staze koje vode preko grebena pl. Golije ka komunikaciji Sjenica—Duga Poljana, i to: da odmah postavi jedan bataljon u rejonu s. Gradac—s. Srednja Reka (oko 15 km severno od Duge Poljane), koji će kontrolisati staze od Duge Poljane i s. Muhova preko Krnjače (k. 1674) i Janškova kamena (trig. 1833); jedan bataljon, štab brigade i bolnicu da razmesti u s. Kulizino (oko 18 km severno od Duge Poljane) s tim da taj bataljon zatvara i izviđa staze preko Golije prema s. Brnjici (5 km severozapadno od Duge Poljane); jedan bataljon da postavi u s. Jasenovcu sa zadatkom da kontroliše pravac Hajdučka voda (k. 1525) — s. Brnjica; i jedan bataljon da rasporedi u s. Dramičane i zaseoke Dišići i Jazdovići (oko 20 km severoistočno od Sjenice) radi kontrole staza koje vode sa ove prostorije prema komunikaciji Duga Poljana—Sjenica i Sjenica—Ivanjica.

10. krajiškoj da manevruje na široj prostoriji s. Gleđica—s. Ravna Gora—s. Kušići—s. Brezova, s tim da što

³² Isto

pre izbjice na Kušice, gde se, prema neprovorenim podacima i pričanju meštana, nalazilo oko 600 četnika. Svoju obaveštajnu službu i izviđačku aktivnost trebalo je da razvije u pravcu Sjenice, Ivanjice, s. Ljubiša i s. Močioca i da prema konkretnoj situaciji na tim pravcima angažuje svoje bataljone. Napomenuto joj je da se ne udaljuje suviše daleko prema pl. Zlatiboru, tj. da se duže ne zadržava na prostoriji zapadno od komunikacije Sjenica – Ivanjica već samo po potrebi, da tamo upućuje svoje jedinice radi razbijanja neprijateljskih, naročito četničkih snaga.³³

Četvrtog aprila 2. i 5. divizija preduzele su pokrete. 10. krajiška je još u toku noći 3/4. aprila krenula ka s. Bratljevu i 4. aprila po podne stigla do zaseoka Potkoviđe, Bojovići i Lukovići.³⁴ 1. krajiška se delom snaga prebacila za s. Jasenovicu,³⁵ dok se 4. krajiška prebacila na prostoriju s. Bzovik – s. Rudno.

U toku 4. aprila 2. proleterska divizija primila je i drugo naređenje štaba udarne grupe: da dve brigade izvesno vreme ostanu u Dragačevu, a jedna na prostoriji s. Despotovica – s. Pridvorica, radi razbijanja četničkih jedinica i političkog rada na ovom terenu i eventualne popune naših brigada.³⁶ Poznato je da je štab 2. divizije naredio pokret prema Dragačevu i Ivanjici, ali to naređenje nismo mogli pronaći. Zna se da je 2. proleterskoj brigadi naređeno da se 5. aprila prebaci u s. Savovo i da napadne četnike koji su se tamo nalazili.³⁷ Verovatno su i ostalim brigadama 2. divizije u duhu naređenja štaba udarne grupe, postavljeni slični zadaci.

Sve naše jedinice su oskudevale u municiji, najviše 3. srpska brigada, koja na jednog borca nije imala više od 5 metaka, a na puškomitraljez samo 15.³⁸ Zato je ponovo zatraženo od Vrhovnog štaba da se pomoću savezničke transportne avijacije što pre doturi municija i drugi materijal.

³³ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 69. od 3. IV 1944, Zbornik, I, 7, dok. 74.

³⁴ Operacijski dnevnik 5. divizije i 10. krajiške brigade.

³⁵ Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

³⁶ Život i rad 2. divizije u 1944. god.

³⁷ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

³⁸ Izveštaj štaba 2. divizije od 3. IV 1944, Arhiv VII, k. 782, reg. br. 19/4.

Četvrtog aprila neprijateljska avijacija je izviđala zonu Raška—Novi Pazar—Sjenica—Arilje—Čačak—Kraljevo, a jedan neprijateljski avion je bombardovao komoru 1. krajiške brigade, bez nekih značajnijih rezultata. Ujutru je neprijatelj uputio iz s. Duge Poljane dve čete nemačkog 297. izviđačkog bataljona prema liniji s. Brestovac—Jankov kamen (trig. 1833).³⁹ Jedna njegova patrola od 25 vojnika dolazila je (preko pl. Golije) do s. Jasenovice, a druga, približno iste jačine, do Margarite (preko Jankovog kamena), dok je jedna grupa od 150 do 200 vojnika doprla do s. Sokovića. I u s. Rudno stigla je jača grupa neprijateljskih vojnika.⁴⁰ Uveče je, uglavnom, bilo završeno grupisanje neprijateljskih snaga na sektoru Ivanjica—Kraljevo—Raška.⁴¹ Bobrena grupa „Sever“ (70. pešadijski puk, 3. bataljona 61. pešadijskog puka, 1. baterija 1. protivavionskog divizion, 10. i 13. vod 1. brdske baterije, 15. vod 1. brdske haubičke baterije i jedan pionirski vod), pod komandom bugarskog pukovnika Koleva, već se nalazila prikupljena u rejonu Ušća, a borbena grupa „Jug“ (1. i 2. bataljon 2. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, 2. bataljon nemačkog 3. dobrovoljačkog policijskog puka, 2. bataljon bugarskog 122. pešadijskog puka, 19. vod 1. brdske baterije i jedan pionirski vod), pod komandom nemačkog pukovnika Sredera, završavala je prikupljanje u rejonu Raška—s. Sumnik—s. Zarevo. U rejonu Ivanjice prikupila se glavnina bugarskog 63. pešadijskog puka 24. divizije i 3. i 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, kao i jedinice Srpske državne straže koje su bile upućene iz Požege. Rezerva bugarske 25. sabirne divizije (štab 61. pešadijskog puka, 1. i 3. bataljon 61. pešadijskog puka, 3. bataljona 122. pešadijskog puka, 10. vod 1. brdske baterije i oklopni vozovi broj 205 i 301) nalazila se na prostori s. Končulići—ž. st. Rudnica, s tim što je jedan deo (3. bataljon 61. pešadijskog puka i 10. vod

³⁹ Zapovest štaba bugarske 25. divizije od 7. IV 1944. (Arhiv VII, reg. br. B—16).

⁴⁰ Operacijski dnevnik 5. divizije.

⁴¹ To veče je Nedić, pod uticajem oasnosti za svoju vlast u Srbiji, održao govor na beograskom radiju i pozvao narod, na oružje „jer se radi o biti ili ne biti, jer se radi o „uništenju neprijatelja ili propasti Srbije“, jer „opasnost je velika“. (Izveštaj oficira za vezu NDH kod komandanta Jugoistoka br. 210 od 5. V 1944. (Arhiv VII, k. 88, dok. 1/8)

1. brdske baterije) bio isturen na položaju Orlušići (k. 669) – Stupnik (trig. 859). Operativna rezerva komandanta Jugoistoka, (696. bataljon poljske žandarmerije, 1. bataljon 3. puka, 1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa⁴¹ i 2. vod 12. oklopne čete), pod komandom nemačkog majora Fajfera, nalazila se na prostoru Raške. Komandant bugarske 25. divizije zadržao je pod svojom komandom 8. vod 1. vozarske haubičke baterije i 3. korpusnu pionirsku četvu kao i 301 oklopni voz u Raškoj i 205 olkopni voz u Ušću. Osiguranje mostova na Ibru bilo je prepušteno delovima belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa i Srpske državne straže i oni su stavljeni pod komandu pukovnika Redića, komandanta kraljevačke oblasti Srpske državne straže.

Sve okupatorske i kvislinške jedinice bile su upozorene da se popune sa borbenim kompletom i četiri obroka hrane i da budu spremne za pokret iz doline Ibra prema polaznim položajima.

Da bi se sprečio pridolazak novih naših snaga iz Sandžaka, a i da bi onemogućili povlačenje 2. i 5. divizije iz doline Studenice ka pl. Zlatiboru, duboko za leđima naših snaga, u s. Beloj Reci i s. Rožanstvu prikupljene su izvesne jedinice Srpske državne straže, a u s. Jasenovo je upućen jedan bataljon bugarske 24. pešadijske divizije.⁴³

Istog dana u Požegu je stigao komandant Srpske državne straže general Jonić, koji je posle kraćeg zadržavanja produžio u Arilje i Ivanjicu da obiđe položaje svojih jedinica.⁴⁴

U duhu okupatorskih planova radile su i četničke jedinice. Tako je Javorski korpus prešao r. Ibar kod Raške

⁴² Da bi onemogućio eventualni pokušaj naših snaga da predu Ibar južno od Raške, komandant Jugoistoka je naredio da se 1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa povuče u Rašku. Bataljon je 4. aprila u 10. časova krenuo iz Čeranja i u 12 časova stigao u Rašku. Već u 13 časova je 2. četa kamionima prebačena u s. Milatoviće, a od 14 do 14,30 časova i ostale jedinice, tako da je u 16 časova bataljon poseo položaj na Zminjaku (trig. 746). Izveštaj 1. bataljona 4. puka SDS od 5. IV 1944. (Arhiv VII, k. 27, br. dok. br. 25/9).

⁴³ Naređenje četničkog gorskog štaba 131 od 5. IV 1944, u 19,30 časova, (Arhiv VII, S-V-br. 5862).

⁴⁴ Izveštaj Požeškog četničkog korpusa od 4. IV 1944, (Arhiv VII, S-X-br. 180).

i poseo položaje na levom krilu borbene grupe „Jug“; Rasinski korpus je stigao na pl. Kopaonik, spreman da stupi u akciju; 2. kosovski jurišni korpus se prikupljao u Raškoj i s. Trnavi; deo snaga 2. ravnogorskog korpusa prešao je levim krilom r. Studenicu kod manastira Studenice iz regiona s. Đakova, pod borbom sa delovima 4. proleterske brigade i izbio na greben pl. Radočela;⁴⁵ Zlatiborski⁴⁶ i Požečki korpus su završili prikupljanje u prostoru pl. Murtenice i kod s. Jasenova. Istog dana Draža Mihailović je naredio 1. ravnogorskom korpusu da svoje desno krilo (1. i 2. dragačevsku brigadu) pomeri do s. Dupca⁴⁷, a komandantu istaknutog dela Vrhovne komande za južnu Srbiju⁴⁸ majoru Đuriću – da pojača obaveštajnu službu kako bi utvrdio pravac dejstva Udarne grupe iz doline Ibra.⁴⁹

Prodor 2. proleterske divizije u Dragačevo

Petog aprila trebalo je da desno krilo četničkog 2. ravnogorskog korpusa pređe u nastupanje osnovnim pravcem s. Savovo – s. Bažale – s. Mlanča – s. Despotovica⁵⁰,

⁴⁵ Izveštaj GS br. 53 od 12. IV 1944, (Arhiv VII, S–V–br. 1046).

⁴⁶ Toga dana Zlatiborski korpus je brojao 2.169 četnika. Njegov raspored je bio sledeći: Zlatiborska brigada (750 ljudi) na Beloj glavi (k. 1337), Uzička brigada (570 ljudi) Bukov do – Biočino brdo – Pleće, Leteća brigada i štab korpusa (250 ljudi u s. Beloj Reci), 1. i 2. račanska brigada (599 ljudi) na desnoj obali r. Drine radi sprečavanja prebacivanja naših jedinica iz istočne Bosne u Srbiju (Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog korpusa, Arhiv VII, S–V–br. 1946).

⁴⁷ Depeša Draže Mihailovića br. 34 od 4. IV 1944, Arhiv Vojnoistorijskog instituta, mikrofilm, Bileća, br. 20A662; Depeša 2. ravnogorskog korpusa, br. 546 od 5. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/13).

⁴⁸ Četnici su pod pojmom južne Srbije podrazumevali teritoriju Makedonije, Kosmeta i južnu Srbiju sve do Soko Banje.

⁴⁹ Depeša Draže Mihailovića, br. 953 od 5. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 27/98).

⁵⁰ Izveštaj 2. ravnogorskog korpusa od 21. IV 1944, Arhiv VII, S–V–br. 1046; Depeša 2. ravnogorskog korpusa, br. 546, od 5. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/13; Depeša Trifunović Miroslava br. 4627 od 6. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 25/680.

ali do planiranog nastupanja nije došlo, jer su jedinice 2. divizije rano ujutro preduzele oštar napad na 2. ravnogorski korpus u s. Savovu i s. Đakovu. U 6 časova je 2. proleterska brigada krenula iz s. Pridvorice u dve kolone: leva, (2. i 4. bataljon) pravcem s. Mlanča—s. Orlja Glava—s. Ponori, desna (štab brigade, 1. i 3. bataljon i prištapske jedinice) pravcem s. Mlanča—s. Garina—s. Bažale—s. Savovo. Ovakvim rasporedom trebalo je obuhvatiti sa svih strana četničke snage u Savovu i ostalim položajima na grebenu pl. Radočela.

Jedinice su se kretale vrlo sporo. Dubok sneg je otežavao pokret, a gusta vejavica je pokrivala sav prostor tako da je osmatranje bilo nemoguće. Tek oko 9 časova leva kolona je u s. Ponorima naišla na četničku 2. žičku brigadu, koja se spremala za napad i u kratkoj, ali oštroj borbi odbacila je preko Čemerne planine prema s. Bresniku. I ovog puta je 4. bataljon 2. brigade u potpunosti izvršio svoj zadatak. Borci su pokazali veliki elan i hrabrost i uspeli snažnim naletom da zbune neprijatelja i razbiju njegovu odbranu. Posle tog uspeha 4. bataljon je krenuo za zaseoku Glavoču radi bočnog dejstva protiv četničkih snaga koje su se nalazile ispred desne kolone i ometale njeno nastupanje. U međuvremenu je 3. bataljon, koji je imao zadatak da ovlada zaseocima Glavočem i Rastištem, izbio u s. Savovo. Tu je dočekan iznenadnom i gustom neprijateljskom vatrom s leve obale rečice Savošnice i iz rejona zaseoka Glavoča, usled čega je njegovo nastupanje ne samo usporeno nego i zaustavljeno. Kako je uskoro stigao 4. bataljon i izvršio snažan pritisak na desni bok četnika, njihova odbrana je i na ovom pravcu bila kompromitovana, te su se u neredu, manjim delom. povukli prema s. Đakovu, a glavninom u s. Bresnik.⁵¹ U ovim borbama neprijatelj je imao 27 izbačenih iz stroja,⁵² dok je 2. proleterska brigada imala jednog mrtvog i jednog ranjenog.⁵³ Po uspešno izvršenom zadatku brigada je zanočila u zaseocima s. Šavova, i to: štab brigade, 1. bataljon, bolnica i intendantura — u Savovu;

⁵¹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade, Izveštaj 2. ravnogorskog korpusa od 21. IV 1944. (Arhiv VII, S—V—br. 1046).

⁵² Depeša 2. ravnogorskog korpusa br. 554 od 6. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/11).

⁵³ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

2. i 4. bataljon – u Ponorima i 3. bataljon u Glavoču i Rastištu. Sve jedinice su, pored neposrednog obezbeđenja, isturile osiguranja i uputile izviđačke patrole u pravcu Čemerne planine i s. Đakova.⁵⁴

4. proleterska brigada je dejstvovala na dva odvojena pravca. U zoru su njena dva bataljona kod s. Mlače prešla r. Studenicu i ispred s. Gušterice i s. Brezove napala četničke snage koje su prethodnog dana, nastupajući iz regiona s. Đakova, izbile na greben pl. Radočela. U silovitom jurišu probili su gustu liniju neprijateljevog borbenog poretka, a zatim su energično dejstvujući vrlo brzo razbili Leteću brigadu četničkog 2. ravnogorskog korpusa i naterali je na povlačenje, koje se na kraju pretvorilo u panično bekstvo prema manastiru Studenici i s. Đakovu. Na mestu borbe neprijatelj je ostavio 5 mrtvih a 2 četnika su zarobljena. Zaplenjeno je nekoliko pušaka, jedan pištolj i 300 metaka.⁵⁵ Istovremeno su druga dva bataljona 4. proleterske sadejstvovala levom krliu 2. proleterske brigade, napadajući kod zaseoka Obodine, Strainje i Orlja Glava 1. i 2. ljubičku brigadu četničkog 2. ravnogorskog korpusa. Četnici su pružili snažan otpor sa dobro pripremljenih i organizovanih položaja. Iako su ova dva bataljona uporno nastojala da ovladaju neprijateljskim položajima i slome njegov žilav otpor, četnici su se održali na njima sve do oko 23 časa, kada su se povukli na sever prema s. Osonici uz gubitke od 8 mrtvih, 11 zarobljenih i više ranjenih. Jedinice 4. proleterske brigade, u borbama na oba pravca, imale su 2 mrtva, 2 ranjena i jednog nestalog.⁵⁶

Šestog aprila, prema naređenju štaba 2. divizije koje je izdato u toku noći 5/6. aprila, 3 srpska brigada je imala da izvrši pokret iz s. Pridvorice i prebaci se na prostoriju s. Vrmbaje–Ječmište (k. 1005) – s. Brezova i da zatvori osetljive pravce od Ivanjice, preko s. Budoželja, u središnji deo Studenice i od Ušća dolinom Studenice, kao i da održava tesnu vezu sa 4. proleterskom i 4. krajiškom brigadom; 2. proleterska da izvrši marš od s. Šavova, preko Čemerne planine, a zatim spuštajući se u podnožje Če-

⁵⁴ Isto

⁵⁵ Život i rad 2. divizije.

⁵⁶ Isto

merna u sela Tolišnicu i Propljenicu da ista preotme od četničkih snaga i pripremi se za djestvo prema s. Kaoni. Istovremeno je 4. proleterska dobila zadatak da sa tri bataljona ovlada rejonom s. G. Dupca, a sa dva bataljona prostorijom s. Osonica—s. Mečke i da se osiguraju od pravca Ivanjice, Guče, i s. Kaone.⁵⁷ Već u 6 časova 2. proleterska počela je marš u dve kolone: desna (3. i 4. bataljon) pravcem s. Savovo—potok Zmajevac—Sokolina—Brezov laz (gde se zadržao 4. bataljon dok je 3. produžio za s. Propljenicu), a leva (1. i 2. bataljon, štab brigade, prateća četa i intendantura) pravcem s. Kadine Vode, odakle se zbog dubokog snega, po kome je kretanje bilo vrlo teško naročito za konje,⁵⁸ vratila i nastavila pravcem Gvozdac (k. 1456) Debeli jasen—s. Osonica—s. Mečke—Belan—s. G. Dubac—s. Propljenica, gde je stigla 7. aprila oko 12 časova.⁵⁹ Na maršu za s. Propljenicu, 3. bataljon su na položaju Crni vrh (k. 1122) — Borova strana (trig. 1246) dočekale četničke 1. i 2. dragačevske brigade 1. ravnogorskog korpusa, ali su se posle kraće borbe morale povući, izgubivši jednog četnika i jedan mitraljez, dok je na strani našeg bataljona jedan borac lakše ranjen.⁶⁰

4. proleterska je u 8,30 časova krenula pravcem s. Mlanča—Debeli jasen—s. Osonica. I kod nje je dubok sneg mnogo otežavao i usporavao kretanje. Kod Debelog jasena čelo kolone naišlo je na delove 1. ravnogorskog korpusa (koji su iz s. Gsonice pošli u susret našim jedinicama) i u jednom snažnom naletu odbacilo ih prema Osonici. Goneći neprijatelja ono je u s. Osonici posle kraćeg

⁵⁷ Život i rad 2. divizije u 1944. god.

⁵⁸ „Još nikada do sada“ — piše Lune u dnevniku — „nisam video ovakav pokret. Sličan je bio onaj iz s. Rakitna za Drežnicu (za vreme bitki na Neretvi — prim. P. V.), ali ovaj je još naporniji i gori. Jedva smo konje izneli na brdo. Morala su se prostirati po prtini sva čebad i šatorska krila da ne bi konjima noge upadale u sneg. Zadržali smo se dugo na Čemernu, dok je izašla sva komora. Sedimo na samom vrhu. Vetar je odneo sneg te tako ima koprnine. Poznaju se stari rovovi iz prošlog rata. I ovde su ljudi nekada ležali u rovovima i svojom krvlju pisali istoriju čovečanstva, i ako nisu znali šta rade i zašto se biju i pucaju jedni na druge. Sa Čemerna idemo niz planinu. Sneg je do pod pazuhom i prolama se. Konji se kotrljaju i valjaju. Sve smo ih morali rastovariti i ljudima dati da nose stvari.“

⁵⁹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁶⁰ Operacijski dnevnik 2. divizije.

otpora zarobilo celu jednu četvu (24 četnika 2. dragačevske brigade), a između s. Luke i s. G. Dupca razbilo jednu jaču četničku grupu. Poginuo je jedan četnički komandir, a trojica četnika su zarobljena. Pokušaj četnika da pruže organizovan otpor u s. Dobro Dolu, u visini Vrteljke (k. 1178), na Lučkom brdu (k. 1009), na liniji s. Mečke – Crna bara i u s. G. Dupcu takođe je osujećen, te je 4. proleter-ska predveče zauzela raspored kako je to naređenjem štaba 2. proleterske divizije bilo predviđeno (s. Osonica, s. Mečke, s. G. Dubac, s. D. Dubac). U 18 časova štab divizije je naredio da se bataljoni 4. proleterske brigade zadrže na toj prostoriji i u toku 7. aprila.¹¹¹

Ovlađivanjem grebenom pl. Čemerna savladana je poslednja ozbiljna prepreka u nadiranju 2. proleterske divizije ka Dragačevu.

U međuvremenu, 3. srpska brigada pomerila se na prostoriju Resna – Tovica – s. Vrmbaje – Ječmište – s. Brezova i isturila osiguravajuće delove prema železničkoj stanici Polumiru i Ušću, i ka s. Budoželju i Ivanjici. Tim pravcima su upućene i izviđačke patrole, uspostavljena je veza sa delovima 4. proleterske i 4. krajiške brigade.⁶²

Sedmog aprila 3. srpska brigada ostala je na istim položajima. Ona je i dalje upućivala izviđačke patrole prema r. Ibru i Ivanjici i osiguravala pozadinu ostalih jedinica 2. proleterske divizije od Ušća i Ivanjice.⁶³ 2. proleterska, koja je toga dana imala da se pomeri na liniju s. Kaona – s. Vlasteljice – s. Brezovica – s. Pekčanica, morala se zbog dugog i napornog marša po dubokom snegu zadržati na prostoriji s. Propljenica – s. Tolišnica, uputivši izviđačke patrole u pravcu s. Kaone, Kraljeva, s. Bogutovca i s. Bresnika, a njen 4. bataljon je poseo položaj na Crnom vrhu (k. 1122), odakle je osiguravao ostale jedinice 2. brigade.⁶⁴ I 4. proleterska je ostala na prostoriji na kojoj se zatekla u toku noći.

⁸¹ Život i rad 2. divizije; Operacijski dnevnik Prateće čete 4. proleterske brigade; Naređenje štaba 2. divizije od 6. IV 1944, (Arhiv VII, k. 732, reg. br. 35/1); Depeša četničke Vrhovne komande br. 42 od 6. IV 1944. (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/663); Izveštaj gorskog štaba 53 (2. ravnogorski korpus), od 21. IV 1944. (Arhiv VII, S–V–br. 1046).

⁸² Život i rad 2. divizije.

⁸³ Isto

⁸⁴ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

Istog dana oživela je neprijateljska aktivnost sa zapada. Neprijatelj je znao da su naše snage zamorene stalnim borbama i dugim marševima i zato ih nije ostavljao na miru. On je angažovao sveže snage iz Ivanjice i Guče za napad na položaje 2. divizije. Jednu kolonu od 200 četnika, dve čete Srpskog dobrovoljačkog korpusa i dve čete bugarskih vojnika uputio je od s. Bedine Varoši preko s. D. Rzinja, prema s. Osonici, a drugu, nepoznatog sastava i jačine, dolinom Lučke reke, prema s. Dupcu. Delovi 4. proleterske brigade (jačine jednog bataljona) sačekali su kolonu ispred s. Osonice, na položaju s. D. Rzinje – Kuhište (k. 835) i odbacili je prema Bedinoj Varoši, a jedan njen bataljon napao je četnike i delove Srpskog dobrovoljačkog korpusa severno od s. D. Dupca i posle duže borbe naterao ih da se povuku prema Guči i Ivanjici.⁵⁵ Smatra se da je neprijatelj u ovim borbama imao oko 25 mrtvih i ranjenih, a zarobljeno je 10 četnika. Na strani 4. proleterske brigade ranjen je jedan borac.⁶⁶

Dejstva jedinica 2. proleterske divizije prema Ivanjici, Guči, Dragačevu i železničkoj stanici Polumiru izazvala su zabunu kod neprijateljskog komandovanja. Ono više nije znalo pravce pokreta i namere naših snaga. Kraljevo i Čačak su bili neposredno ugroženi, a i železnička pruga Kraljevo – Kosovska Mitrovica, između Kraljeva i s. Polumira, gde su neprijateljske snage bile slabije nego između s. Polumira i Raške. Stoga je komandant Jugostoka general Felber, razmotrivši novonastalu situaciju, naredio da se prema 5. diviziji u gornjem toku Studenice, na liniji s. Despotovica (Gradina) – s. Pločnik, pređe u odbranu sa ojačanim bugarskim 70. pešadijskim pukom, a da se glavnina bugarske 25. divizije i cela borbena grupa „Sreder“ orijentišu prema severu i da iz rejonu s. Rudna napadnu 2. diviziju preko linije s. Ušće – Ječmište. Potpukovnik Graf, komandant nemačkog 3. policijskog puka, koji je imao zadatak da sa svojim jedinicama osigurava komunikacije u dolini Ibra, potčinjen je štabu bugarske 25. divizije. Za isti zadatak je iz borbene grupe „Sreder“ izdvojen 2. bataljon 3. policijskog puka, a kod Ušća i 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa. Posade

⁵⁵ Život i rad 2. divizije.

⁶⁶ Operacijski dnevnik 2. divizije.

mostova i železničkih stanica ojačane su 3. pukom belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa. Komandovanje nad odbrambenom zonom Kraljeva preuzeo je nemački potpukovnik vazduhoplovnih trupa Šulc, komandant padobranskog učilišta u Kraljevu. Delovi nemačkog 4. puka „Brandenburg“, koji su iz Mađarske stizali u Kraljevo, ostali su na raspolaganju komandantu Jugoistoka.⁶⁷

Sedmog aprila 2. ravnogorski četnički korpus stigao je u s. Ročeviće (oko 15 km zapadno od Kraljeva),⁶⁸ odakle je odmah krenuo ka s. D. Dupcu i s. Kaoni, radi napada na jedinice 2. proleterske divizije,⁶⁹ i zbog toga je od Nemaca kao prvu pomoć dobio 47.000 metaka, sa obaveštenjem da će mu drugi deo pošiljke biti dostavljen preko Raške.⁷⁰

Dok je neprijatelj ovako reagovao na nastalu situaciju, štab 2. proleterske divizije preduzeo je mere da do kraja ostvari zamisao štaba Udarne grupe, naredivši u 19 časova 2. proleterskoj brigadi da se odmah prebaci na prostoriju s. Kaone—s. Vlasteljice—s. Brezovica—s. Pekčanica, da uništi četničke snage na koje naiđe i zatvori pravac prema r. Ibru, Kraljevu i Čačku, a 4. proleterskoj—da tri bataljona prebaci na prostoriju s. Vučkovića—s. Pšanik—s. Krivača—s. Živica, orijentišući ih prema Ivanjici i Guči, jedan bataljon da zadrži na putu Ivanjica—s. Luke—s. G. Dubac radi kontrolisanja toga pravca, a jedan bataljon da zadrži u rejonu s. Osonice—s. Mečke radi osiguranja pravca koji od Ivanjice, preko Borove strane (trig. 1246) izvodi u leđa 2. proleterske brigade.

Svim jedinicama je podvučeno da pojačaju budnost i da razviju što širu izviđačko-obaveštajnu službu radi prikupljanja podataka o neprijatelju, njegovim snagama, jačini i rasporedu.⁷¹

⁶⁷ Telegram komandanta Jugoistoka od 7. IV 1944, (Arhiv VII, reg. br. B-17).

⁶⁸ Izveštaj gorskog štaba 53, od 21. IV 1944, (Arhiv VII, br. S-V-1045).

⁶⁹ Depeša Draže Mihailovića, br. 43 od 7. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/663).

⁷⁰ Izveštaj četničkog kapetana Boškovića upućen 2. ravnogorskom korpusu 7. IV 1944. (Arhiv VII, S-H-br. 24).

⁷¹ Naređenje štaba 2. divizije od 7. IV 1944. u 19 časova, (Arhiv VII, reg. br. 36/1).

Osmog aprila⁷² u 10 časova 2. proleTERSka brigada je krenula širokim frontom u pravcu s. Kaone: 1. bataljon na levom krilu pravcem k. 608 – s. Rosulje–s. Vlasteljica; 3. bataljon na desnom krilu preko Čukare i k. 763 ka s. Kaoni i 4. bataljon kao srednja napadna kolona na k. 663 i dalje prema s. Kaoni; 2. bataljon, bolnica i intendantura zadržani su u rejonu s. Propljenica.⁷³ Na položaju k. 591 – k. 608 – Cerana (k. 663) – ik. 645 – k. 763 jedinice 2. proleTERSke brigade su naišle na organizovan otpor isturenih delova četničkog 2. ravnogorskog korpusa koji su iz rejona Guče, potpomognuti jednim bataljonom Srpskog dobrovoljačkog korpusa, pokušali da spreče prodor ka s. Kaoni. Još u početku borbe komandant četničkog 2. ravnogorskog korpusa pokušao je da okruži 2. proleTERSku i prepreči put njenom nastupanju u dubinu Dragačeva. S tom namerom uputio je 2. žičku četničku brigadu u pravcu s. Tolišnice i Borove strane kako bi preko Borove strane i s. G. Dupca zaobišla i iz pozadine napala 2. proleTERSku brigadu, a 1. ljubičku brigadu, kao udarnu grupu, uputio je pravcem s. Kaona–Cerana–s. G. Dubac da i ona izbjije u leđa našim jedinicama.⁷⁴

Međutim, ovaj plan komandanta 2. ravnogorskog korpusa nije se mogao ostvariti, pošto su, dok je on organizovao napad i izdavao naređenja, četničke jedinice koje su se borile na rečici Bjelici bile razbijene i naterane da se u neredu povlače prema s. Kaoni. S druge strane, 2. žička brigada je još na početku pokreta, na k. 763 (oko 2 km južno od s. Kaone), naišla na 3. bataljon 2. proleTERSke brigade koji se kretao od s. Propijenice. I 1. ljubička brigada se na k. 663 (oko 500 m južno od s. Kaone) sukobila sa 4. bataljonom 2. brigade. Odmah posle toga se na celom frontu razvila teška i oštra borba, a najžešća za k. 763, koju je napadala jedna četa 3. bataljona, i na k.

⁷² Ovoga dana je po odluci PK KPJ za Srbiju formirano okružno povereništvo KPJ za okrug užički, u koje su ušli: Svetolik Lazarević, Jovan Stamatović, Ljuba Mijatović, Dušan Đurđić i Olga Zivković. Takođe je formiran štab Užičkog NOP odreda. Za komandanta je postavljen Boško Vidaković, a za političkog komesara Mirko Popović. (Arhiv Istorijskog odeljenja CK SKJ inv. br. 6253/VI 2–5).

⁷³ Operacijski dnevnik 2. proleTERSke brigade.

⁷⁴ Izveštaj 2. ravnogorskog korpusa od 21. IV 1944, (Arhiv VII. br. S–V–1046).

663, preko koje je dejstvovala 3. četa 4. bataljona. Ti položaji su prelazili nekoliko puta iz ruke u ruku. Nekoliko puta smenjivali su se uzastopni juriši, ali bez većih rezultata za jednu i drugu stranu. Na pravcu k. 663 u borbu je uvedena i rezerva 2. ravnogorskog korpusa (2. ljubička brigada), pa su četnici jakim protivnapadom uspjeli da odbace 3. četu 4. bataljona do k. 658 (oko 1 km na jugozapad). Predveče je četnicima stiglo pojačanje iz Kraljeva (oko 400 vojnika Srpskog dobrovoljačkog korpusa), a od Nemaca municija, koja je u dva kamiona dopremljena iz Kraljeva.

Štab 2. proleterske divizije, koji se nalazio u rejonu s. G. Dupca i pratio razvoj događaja na bojištu, imao je potpuno jasnu situaciju. Snage i namere neprijatelja uglavnom je bio utvrdio. Stoga je naredio da se pređe u odlučan napad. Dejstva je trebalo izvoditi brzo i odlučno, koristeći punu manevarsku sposobnost jedinica da bi se sprečilo povlačenje neprijatelja. Kako su se na ovom prostoru bile skoncentrisale jake četničke snage iz zapadne Srbije i Šumadije, sa štabom Draže Mihailovića na čelu, posebno je naglašeno da se naše jedinice moraju do maksimuma založiti i iskoristiti sve znanje, iskustvo i upornost u razbijanju i uništenju ove četničke grupacije. Štabovi brigada i niža rukovodstva trebalo je da razviju punu inicijativu, dejstvujući prema razvoju situacije, sa osnovnim zadatkom fizičke likvidacije četničkih i drugih jedinica na prostoru Dragačeva.

Pošto su se pred frontom 2. proleterske brigade našle jake neprijateljske snage (1.560 vojnika) štab 2. divizije uputio je u pomoć dva bataljona 4. proleterske brigade i naredio im da iz prostora s. D. Dupca vrše pritisak prema s. Milatovićima u desni bok i pozadinu četničkih jedinica, koje su se borile kod s. Kaone. Dejstva ova dva bataljona 4. brigade pozitivno su se odrazila na dalji tok borbe kod Kaone, jer je njihova iznenadna pojava kod Milatovića primorala četničku komandu da odvoji deo snaga ispred 2. brigade i uputi na ovaj pravac. Nastalu situaciju iskoristila je 2. proleterska brigada, i oko 20 časova izvršila snažan napad na čitavom frontu, koji je trajao sve do 22 časa, kada je s. Kaona bilo zauzeto, a ishod borbe rešen u našu korist. Četnici su se u neredu povukli prema Ja-

strebaru, s. Ročevicima i pl. Jelici, a jedan deo je napustio svoje jedinice i otišao kućama.⁷⁵

I na pravou dejstva 4. proleterske brigade vođene su u toku ovog dana oštre i teške borbe. Njene jedinice su se rano ujutru prikupile na prostoriji s. G. Dubac—s. D. Dubac i veći deo snaga uputio se prema Guči, gde se nalazila veća grupa četničkog 1. ravnogorskog korpusa i 1. i 3. bataljon 3. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, a manji deo je osiguravao pravac Ivanjica—s. Kaona. Neprijatelj je u više navrata pokušao da probije položaje 4. brigade i da ovlada rejonom s. G. i D. Dupca, ali je uvek bio odbijen. Uveče je 4. proleterska u protivnapadu zauzela sela Luke, Vučkovicu i Osonicu i odbila 1. ravnogorski korpus u pravcu Guče, s. Kotraže i Ivanjice.

Očekujući da će jedinice 4. brigade izvršiti napad i na Ivanjicu, Nemci su hitno uputili svoje snage na položaje udaljene 2—4 km od s. Međurečja, u Bedinu Varoš na Crnjensko brdo, na Mrišća krš i u s. Svesticu, a tenkovske jedinice postavili na Vijanac (k. 855), na komunikaciji Ivanjica—Guča.⁷⁶

Čelom četničkom grupacijom na prostoru s. Kaone (11 brigada) rukovodio je lično Draža Mihailović, čiji se štab nalazio u Guči. Po upornosti koju su pokazali od samog početka boja kod Kaone, videlo se da četnici vode odlučnu borbu. Pred njihove jedinice bilo je postavljeno biti ili ne biti. Sam Draža Mihailović je naredio da se mora pobediti ili poginuti. Povlačiti se nije smelo. Time se može objasniti onakva upornost četnika u borbama, do kojih je dolazilo gotovo na svim položajima. Naši borci su se hvatali u koštac sa pijanim četnicima i obračunavali se ručnim bombama, bajonetima, pištoljima, pa i golim rukama. Naročito teške borbe vođene su na pravcu dejstva

⁷⁵ Izveštaj 2. ravnogorskog korpusa od 21. IV 1944, (Arhiv VII, br. S—V—1046); Depeša 2. ravnogorskog korpusa br. 557 od 10. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/24); Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁷⁶ Naređenje štaba 2. divizije od 8. IV 1944, u 21 čas, (Arhiv VII, k. 732, dok. 37/1); Izveštaj 2. divizije pov. br. 50, od 9. IV 1944. (Arhiv VII, k. 782, br. dok. 37/4); Operacijski dnevnik prateće čete 4. proleterske brigade; Izveštaj načelnika moravičkog sreza od 30. IV 1944, (Arhiv VII, k. 29, dok. 41/3).

3. cete 4. bataljona 2. proleterske brigade u rejonu k. 663."

Zbog svega toga je uspeh 2. i 4. proleterske brigade, iako su bile brojno znatno slabije, značajniji, a poraz četnika, prikupljenih iz cele jugozapadne Srbije, a delom i iz Sumadije, teži. Ako uzmemo u obzir da su naše brigade imale vrlo malo municije videćemo kakve su sve napore morale uložiti da razbiju ovu četničku grupaciju, videćemo koliko je volje i odlučnosti trebalo našim borcima da postignu tako značajan uspeh.

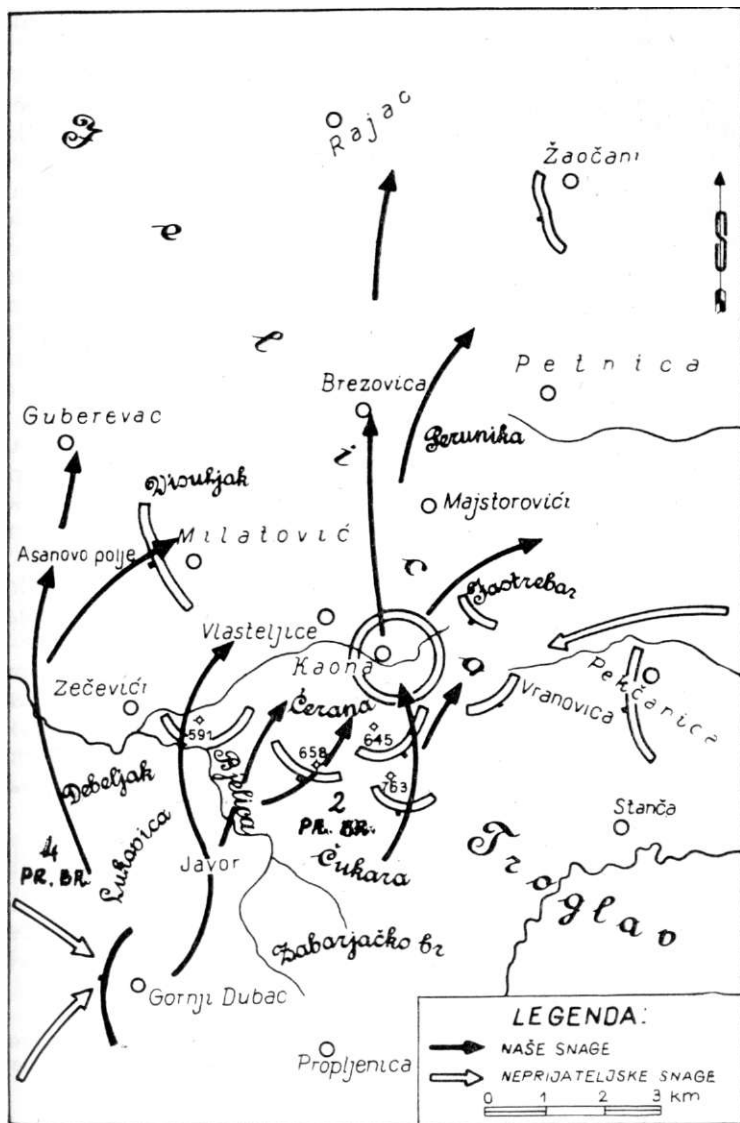
Kako je u četničkoj sredini odjeknuo ovaj poraz kod s. Kaone vidi se iz jednog pisma Dimitrija Jovanovića, komandanta ariljskog sreza, koje je 12. aprila 1944. uputio Dragovinu Topaloviću, komandantu četničke 1. Požečke brigade, u kome, pored ostalog, piše:

„Dragi Lule, čuo sam vrlo nepovoljne vesti iz Dragačeva. Janković je lakše ranjen. Komunisti nadiru od Goračića. Čiča (Draža Mihailović – prim. P. V.) se povlači. Najhitnije proveriti i izvesti po kuriru kako bi ove (tj. Nemce i Bugare – prim. P. V.) ovamo izvestio”.⁷⁸

Kod s. Kaone četnici su imali preko 70 mrtvih i oko 150 ranjenih, a zarobljeno ih je 30. Zapijeno je 10 puškomitraljeza i jedan minobacač, kao i više pušaka i dru-

⁷⁷ Ovako je svoja zapažanja o borbama oko s. Kaone opisao u svom dnevniku Miodrag Milovanović Lune, zamenik komandanta 2. proleterske brigade: „Nastala je prava gužva. Četničke brigade prolaze tamo ili ovamo. Jedni nam prolaze za leđa, drugi nas dočekuju... Ko zna kako će se razvijati situacija. Možda će nas nagnati na Moravu. Snaga imaju dosta... Treba biti manevarski ofanzivan i samo manevrisati, ali tu je i bolnica... Napred već počinje borba. Zastali smo. Komore ne mogu dalje. Izlazim napred i posmatram razvoj borbe. Tamo ostajem do mraka. Teško je posmatrati juriše, samo ih posmatrati. Najсреćniji bi bio da sam tamo zajedno sa puškom pored drugova. Borba se ne razvija ravnomerno na celoj liniji. 1. bataljon je pokušao na levom krilu pa je bio odbijen. 3. bataljon je na desnom krilu dosta spor. Najžešća borba je bila ceo dan na centru, kod 4. bataljona, oko jednog brešćića. Četiri puta je prelazio iz ruke u ruku, osvajan i povraćan. Četnici su se zadržali na istim položajima i mi smo uveče prešli u napad. Sišao sam i ja od komore kod štaba i gledao napad. U prvo vreme uplaših se za uspeh, ali naši probiše. Naši su uhvatili njihove znake i sada ih po tome hvataju kao mušice. Razbežali su se na sve strane”, (Arhiv VII, k. 736A, dok. 4/7).

⁷⁸ Elaborat o vojnoj organizaciji četnika D. M. (Odeljenje NOR-a Vojnoistorijskog instituta).

Razbijanje četnika kod Kaone

gog materijala. Gubici 2. proleterske brigade iznosili su 3 mrtva i 20 ranjenih,⁷⁹ a gubici 4. proleterske 2 poginula i 7 ranjenih.⁸⁰

Ujutro 9. aprila neprijatelj još nije preduzeo veću aktivnost na odseku 2. proleterske divizije da bi sprečio njen dalji prodor. Međutim, svakog časa mogla se očekivati njegova jača intervencija od Kraljeva, Čačka i Guče, zbog čega je bilo potrebno učvrstiti postignuti uspeh. Stoga su, posle ovog poraza četnika, 2. i 4. proleterska brigada morale posesti prostorije koje su im zapovešću štaba divizije, od 7. aprila, bile određene. Zbog toga im je štab divizije ponovo, 9. aprila pred zoru naredio⁸¹ da odmah pristupe izvršenju pomenute zapovesti, s tim što su izvršene samo neke manje izmene u rasporedu, i to.

– 2. proleterskoj: da se razmesti na prostoriji s. Brezovica–is. Vlasteljica–s. Kaona–s. Pekčanica, sa zadatkom da zatvori prilaze od Kraljeva ka s. Kaoni kao i sve pravce od komunikacije Čačak–Kraljevo, koji preko pl. Jelice izvode u prostor Dragačeva i da uputi izviđačke patrole na greben pl. Jelice i u dolini r. Lopatnice, prema s. Bogutovcu i s. Tolišnici;

– 4. proleterskoj: da zaposedne najpogodnije položaje na liniji s. Guberevac–s. Živice–s. Krivača–s. Pšanić–S. Vučkovića–Lučko brdo (trig. 895) – s. Mečke–s. Osonica radi kontrolisanja pravaca od Guče, komunikacije Guča–Ivanjica i od Ivanjice, održavanja veze sa jedinicama 3. srpske brigade, koje su se nalazile južno od Ivanjice, i razvijanja izviđačko-obaveštajne službe prema Ivanjici, Guči, s. Jezdini, s. Loznici i komunikacijama Čačak–Ivanjica i Arilje–Ivanjica.

Pored toga, svim jedinicama je naređeno da dejstvuju samoinicijativno, tj. da same preduzimaju napade i akcije za razbijanje i gonjenje četničkih snaga na koje naiđu. Time se želelo da se onemogući svako prikupljanje, sređivanje i preduzimanje protivnapada od strane neprijatelja.

⁷⁹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade. Prema izveštaju 2. ravnogorskog korpusa od 21. IV 1944. ovaj korpus je imao 176 mrtvih i ranjenih (Arhiv VII, S–V–1046).

⁸⁰ Operacijski dnevnik 2. divizije.

⁸¹ Zapovest štaba 2. proleterske divizije od 9. IV 1944 (Arhiv VII, k. 732, dok. 38/1).

Odmah se pristupilo sprovođenju ovog naređenja. Kolone su krenule širokim frontom u određenim pravcima. Razbivši slabije četničke grupe na koje su naišli, bataljoni 2. proleterske brigade su još 9. aprila, u prepodnevnom časovima, poseli sledeće položaje:

– 4. bataljon kod s. Majstorovića, sa koga je upućivao jače patrole prema Čačku i Kraljevu;

– 1. bataljon istočno od s. Kaone, na liniji Vranovina–k. 695–k. 666, sa zadatkom obezbeđenja prema Kraljevu;

– 3. bataljon na kosama severno od s. Pekčanice, odakle je zatvarao pravac Kraljevo–s. Kaona;

– 2. bataljon u s. Topljenici na obezbeđenju brigadne bolnice i intendanture.

Stab brigade se nalazio u školi u s. Kaoni.⁸²

I jedinice 4. proleterske su zauzele predviđene položaje. Četiri bataljona su posela položaje na liniji s. Gubevac–s. Živice–s. Krivača–Tecikova glava (k. 709)–s. Milići (oko Lučke Reke), dok se jedan bataljon zadržao u s. Mečkama radi veze sa 3. srpskom brigadom i zatvaranja vrlo osetljivog pravca Ivanjica–s. G. Dubac–s. Kaona.⁸³

U toku ovog dana nije bilo drugih promena, sem što je 3. bataljon 2. proleterske napao nemačku pešadiju koja je pre podne u šest kamiona (praćena sa dva tenka) došla iz Kraljeva u s. Ročeviče.⁸⁴ Napad je bio energičan, tako da su se nemački vojnici posle kraće borbe i uz gubitke od dva mrtva morali povući prema Kraljevu.⁸⁵ Na položajima 4. proleterske odbijena su dva slabija napada četničkih izviđačkih grupa, a dva bataljona 3. srpske brigade su upućena prema komunikaciji Kraljevo–Račka, sa zadatkom da u rejonu s. Polumira poruše železničku prugu.⁸⁶

Kada je saznao za neuspeh četnika u Dragačevu i da se jedinice 3. srpske brigade od s. Đakova kreću u pravcu s. Polumira, nemački komandant Jugoistoka je zaključio da 2. proleterska divizija sada može usmeriti svoja dej-

⁸² Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁸³ Život i rad 2. proleterske divizije u 1944.

⁸⁴ Operacijski dnevnik 2. divizije.

⁸⁵ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁸⁶ Izveštaj štaba 2. proleterske divizije, pov. br. 57, od 12. IV 1944, u 18 časova, (Arhiv VII, k. 782, dok. 2/5).

stva ka s. Maglicu i s. Bogutovcu, kako bi na tom odseku forsirala Ibar. Da bi ovo onemogućio i pojačao stalne posade oko mostova, tunela i na železničkim stanicama između Ušća i Kraljeva, general Felber je 9. aprila uputio iz Kraljeva u rejon s. Maglića bugarski 8. mitraljeski bataljon. Istog dana u 3 časa naređeno je borbenoj grupi „Sreder“ da se odmah prebaci na prostoriju manastir Studenica—s. Đakovo, odakle da izvrši napad u pravcu s. Debeli Jasen, u pozadinu 2. proleterske divizije, a takođe i na spoju ove divizije sa 5. krajiškom divizijom. Očito da je ovim napadom komandant Jugoistoka želeo da razdvoji 2. od 5. divizije i tako ih angažuje u novim borbama, čime bi im onemogućio pokušaj forsiranja Ibra južno od Kraljeva.

Pokret borbene grupe „Sreder“ izvršen je odmah, tako da je već oko 8 časova, 9. aprila, 2. bataljon nemačkog 3. policijskog puka dostigao Ušće, 4. puk srpskog dobrovoljačkog korpusa s. Sumnik i 2. puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa Rašku. Međutim, kako su neke od jedinica ove borbene grupe bile dosta zamorene, to im je general Felber dao kraći odmor, što je uslovalo da se toga dana ona ne prikupi u dolini r. Studenice i da ne izvrše napad u pravcu s. Debeli Jasen.⁸⁷

Desetog aprila dan je bio oblačan i maglovit, a povremeno je padala i kiša. Rano ujutru neprijatelj je u više kolona napao položaje jedinica 4. i 2. proleterske brigade. Želeći da odseče delove ovih brigada koji su se nalazili severno od rečice Bjelice, uputio je jednu četničku kolonu (iz sastava 1. ravnogorskog korpusa) iz Guče prema s. Guberevcu i jednu nemačko-bugarsko-nedičevsku kolonu pravcem Guča—s. Viča—zaselak Zečevići—s. Kaona, dok je sa suprotne strane, pravcem Kraljevo—s. Ročevići—s. Kaona, napadala jedna nemačka motorizovana kolona kojoj su sadejstvovala preostale snage četničkog 2. ravnogorskog korouosa.

Prema nenriateljskim snagama koje su napadale od Guče nalazila su se dva bataljona 4. proleterske brigade. Oni su držali položaje ispred sela Guberevac i Živica (jedan bataljon) i na liniji Ljuta kruška—Klik (jedan bataljon). Iako je napadao jačim snagama, neprijatelj nije

⁸⁷ Opis operacije „Ibar“.

postigao neki značajniji uspeh. Na pravcu Guča—s. Guberevac on je još u početku borbe protivnapadom odbačen prema s. Kneževićima, dok su na pravcu Guča—s. Viča—Kaona naše snage pružale jak otpor i postepeno se povlačile, tako da je neprijatelj tek oko podne uspeo da zauzme Ljutu krušku (k. 576) i izbije do škole u s. Viči. Bojeći se da ne bi bile odsečene, a zatim i uništene u s. Viči, neprijateljske snage su se predveče povukle u Guču.⁸⁸

Na odseku 2. proleTERSke brigade jedna nemačka kolona, jačine oko 30 kamiona pešačije, u pratnji dva srednja tenka, stigla je oko 8 časova iz Kraljeva u s. Ročeviče. Uz put su se nemačkim vojnicima priključile i neke jedinice dan ranije razbijenog četničkog 2. ravnogorskog korpusa. Oko 9 časova, posle izvršenih priprema, glavnina ovih neprijateljskih snaga krenula je u napad komunikacijom s. Ročeviči—s. Kaona, a pomoćne snage levo i desno od komunikacije. Ne upuštajući se u jače borbe, zbog nađmoćnosti neprijatelja, 3. bataljon 2. brigade se povukao u rejon Rankovog groba na Jastrebaru (trig. 796). Za to vreme 1. bataljon se uspešno branio na položajima u zahvatu komunikacije. Koristeći maglu, i vodeći manevarsku borbu, on se lagano povlačio s jednog položaja na drugi, zapadno od s. Ročeviča, da bi na serpentinama između k. 570 i k. 542 potpuno zadržao neprijatelja, a zatim prešao u odlučan protivnapad. Tom prilikom nemačke snage su potisnute u Ročevačku reku, gde su im se u blatu zaglavila motorna vozila. Razvila se oštra borba za nemačka vozila, koja su Nemci branili po cenu velikih gubitaka. Fašistički vojnici su uspeali da se održe do noći, a onda su se po mraku povukli prema s. Ročevičima. Oko 24 časa

⁸⁸ Žestinu ovih borbi zabeležila su i neprijateljska dokumenta. Tako, na primer, u jednom četničkom izveštaju piše:

„Desetog aprila 1944. pošla je jedna četa Nemaca u napad na komuniste. Sreli smo se sa crvenima, Nemci na Ljutoj kruški, ja u Guberevcima, a Vukajlović na položaju Cogolji—Plazine. Borba je trajala 5 časova kakva nije vođena na ovom sektoru za celo vreme. Jaka komunistička banda tačno je bila informisana gde se nalazi naš Štab i ceo raspored po kućama, te su u rasvit u masama napali mesto gde se je štab nalazio. U ovoj borbi koja je zaista bila paklena, sa svojom grupom i pridodatim ljudima, postigao sam dobre rezultate, tako da su se i Nemci divili... Posle ovog Nemci su naredili da se povučemo". (Izveštaj potporučnika Milutina Jankovića upućen Draži Mihailoviću 17. IV 1944, Arhiv VII, S—H—br. 10).

1. bataljon 2. brigade je ponovo izašao na svoje stare položaje.⁸⁹

Tako su propali pokušaji Nemaca, četnika, Bugara i Nedićevaca da pocepaju snage 2. proleterske divizije i zatim da ih počesno tuku. O gubicima neprijatelja pred frontom 2. i 4. proleterske brigade nemamo tačnih podataka, sem što se zna da su zaplenjena 2 mitraljeza, nešto pušaka, ručnih bombi i druge ratne spreme. Naše jedinice su imale 1 poginulog i 6 ranjenih.

Ne čekajući ishod ovih borbi, a u želji da izbegne teže gubitke, štab 2. divizije je odlučio da u toku noći 10/11. aprila povuče 2. i 4. proletersku na levu obalu rečice Bjelice i tu organizuje odbranu. U isto vreme, a zbog teške situacije kod 5. krajiške divizije, na koju je neprijatelj počeo opšti napad jakim snagama iz doline Ibra, štab Udarne grupe je naredio 2. proleterskoj diviziji da se ponovo prebaci na prostoriju s. Savovo—s. Dobri Do—s. Vrbaje, gde treba da dobije novi zadatak. U vezi s tim, 10. aprila u 10 časova, štab 2. divizije je naredio:

— 2. proleterskoj brigadi da glavninu snaga povuče na levu obalu r. Bjelice radi zatvaranja pravca od s. Kaone prema s. G. Dupcu, a jedan bataljon i pozadinske delove da uputi pravcem s. G. Dubac—s. Mečke i da tu zanoći. Pored toga, brigada je trebala da zadrži neprijatelja na Lukovici, Javoru (k. 812) i Zaborjačkom brdu (trig. 961) sve dok se njeni pozadinski delovi i pozadinski delovi 4. brigade ne izvuku preko s. G. Dupca prema s. Mečkama;

— 4. proleterskoj da glavninu snaga povuče na levu obalu Bjelice i desnu obalu Stenjevačke reke, a jedan bataljon da uputi u s. Osonicu (gde se već nalazio 5. bataljon Ove brigade) kako bi što čvršće zatvorila pravac od Ivanjice prema s. Mečkama i s. Osonici i tako obezbedila pozadinske delove u Mečkama i dalje izvlačenje 2. i 4. brigade ka Studenici.

⁸⁹ Naređenje štaba 2. divizije od 10. IV 1944. u 10. časova. (Arhiv VII, k. 732, dok. 39/1); Naređenje štaba 2. divizije od 10. IV 1944. u 15 časova (Arhiv VII, k. 732, dok. 40/1); Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade; Život i rad 2. divizije u 1944; Depeša Draže Mihailovića br. 44 od 11. IV 1944 (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/664).

Na označene prostorije sve jedinice treba da stignu do 3 časa, 11. aprila.⁹⁰

Na drugoj strani, zbog vrlo loše situacije u kojoj su se našle četničke snage u prostoru s. Kaone i pretpostavljajući da će 2. divizija preduzeti dalji prodor prema Čačku i Šumadiji, Draža Mihailović je odlučio da na ovaj sektor privuče i Valjevski četnički korpus koji se dotle nalazio na pl. Maljenu (jugoistočno od Valjeva), pa mu je 10. aprila u 7 časova radiogramom naredio da izvrši marš iz s. Skakavaca u rejon s. Glumač, severozapadno od Požege. Već istog dana predveče Valjevski korpus je stigao na liniju s. Glumač—s. Tabanović, gde je očekivao naređenje četničke Vrhovne komande za dalji postupak.⁹¹

U noći 10/11. aprila jedinice 2. i 4. proleTERSKE brigade su prekinule dodir sa neprijateljem, napustile ranije položaje i neometane od neprijatelja 11. aprila prepodne stigle na predviđene prostorije. Tu su odmah organizovale nove položaje za odbranu, kako je to zapovest štaba 2. divizije predviđala. Time je bio završen boravak 2. proleTERSKE divizije u Dragačevu. Njene jedinice su u borbama koje su vodile postigle značajne rezultate: neprijatelj je imao 97 poginulih i 98 ranjenih vojnika; zaplenjeno je: 1 minobacač, 10 puškomitraljeza, preko 100 pušaka i dosta druge vojničke sprema. U isto vreme gubici 2. divizije su iznosili: 10 poginulih i 31 ranjen.⁹² Narod je prijateljski dočekivao naše jedinice, ali odziv za stupanje u Narodno-oslobodilačku vojsku bio je vrlo slab, te zbog toga nije ni mogao biti formiran partizanski odred na tom terenu, kako se to želelo.

Za vreme boravka 2. proleTERSKE divizije u Dragačevu odnos snaga išao je u korist neprijatelja. Njegove snage su bile tri puta brojnije od snaga 2. i 4. proleTERSKE brigade. Ali borbeni moral naših brigada bio je mnogo viši u odnosu na neprijatelja, u čijim se redovima među četnicima, iz dana u dan osećalo sve veće rasulo i dezorganizacija.

⁹⁰ Naređenje štaba 2. divizije od 10. IV 1944. u 10 časova, (Arhiv VII, k. 732, dok. 40/1).

⁹¹ Depeša četničke Vrhovne komande br. 4790 od 10. IV 1944 (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, 25/700).

⁹² Izveštaj štaba 2. divizije od 10. IV 1944. u 12 časova, (Arhiv VII, k. 782, dok. 39/4).

Rad štaba 2. divizije i potčinjenih štabova bio je na visini, kako u taktičkom, tako i u operativnom smislu. Dobro organizovanim izviđanjem i obezbeđenjem onemogućeno je svako iznenađenje od strane neprijatelja, a docnije, blagovremenim obaveštavanjem omogućena je brza i tačna intervencija štabova brigada i štaba divizije.

2. divizija je umešno koristila zemljište u napadu, a i za elastičnu i upornu odbranu po dubini, kao i za dobitak u vremenu. Pravilna je bila upotreba vatre i preduzimanje protivnapada, kao i uzajamno potpomaganje i manevrovanje jedinica. Vešto i prikriveno izvlačenje jedinica iz dodira s neprijateljem, pod zaštitom izviđačko-zaštitnih delova, stvaralo je zabunu kod neprijatelja u procenjivanju daljih namera jedinica 2. divizije, što je pored ostalog, imalo za posledicu da je neprijatelj gubio u vremenu i donosio pogrešne odluke, što je išlo u prilog 2. diviziji.

Dejstva 5. divizije

Petog aprila je 5. krajiška divizija ostala na svojim starim položajima, odakle je upućivala izviđačko-obaveštajne patrole prema komunikaciji Sjenica – Ivanjica, prema Novom Pazaru, Dugoj Poljani, Raškoj i preko s. Rudna ka s. Ušću.⁹³ Toga dana štab udarne grupe primio je radiogram od štaba 2. udarnog korpusa, u kome se kaže:

„U slučaju da budete odbačeni iz Srbije i da se ni po koju cenu nemožete probiti, naše je mišljenje da uzmete Tutin i Rožaj i da se povežete sa našim snagama. Mi bi u tom slučaju uzeli Plav i Gusinje i izbili na Cakor. U napadu na Rožaj bi vam sadejstvovali sa jednom brigadom. Ovo nesmije uticati na direktive koje ste dobili od V. Š.⁹⁴

Istog dana neprijatelj je privukao neke svoje jedinice bliže prostoriji 5. krajiške divizije: 1. bataljon bugarskog 70. pešadijskog puka iz borbene grupe „Sever“, po izvršenom nastupnom maršu iz Ušća, izbio je u s. Dražiniće do

⁹³ Dnevnik M. Morače.

⁹⁴ Knjiga primljenih depeša štaba 5. divizije, Arhiv VII, k. 783, dok. 2/4.

zaseoka Gladnice, Pajevice i Zackulja, čime je ova borbena grupa delom izbila na polaznu liniju s koje je sutradan trebalo da pređe u nastupanje ka liniji s. Rudno-Mirilovac; 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa pomeren je u Ušće, gde je potčinjen 2. bataljonu bugarskog 69. pešadijskog puka. Od ova dva bataljona obrazovana je jedna privremena borbena grupa pod komandom bugarskog potpukovnika Tođorova, koja će dobiti zadatak da štiti desni bok borbene grupe „Sever”.⁰⁵

Sutradan, 6. aprila, jedinice 5. krajiške divizije i dalje su se nalazile na odmoru i u ranijem rasporedu. Manje pomeranje do s. Ravne Gore (oko 20 km severoistočno od Sjenice) izvršili su samo 1. i 4. bataljon 10. krajiške brigade.⁹⁶ Stab Udarne grupe je zamolio Vrhovni štab da utiče da saveznici što pre dostave 2. i 5. diviziji sanitetski materijal, municiju i gumene čamce. Na to je Vrhovni štab obavestio Udarnu grupu da se pripremi za prijem materijala.⁹⁷

U toku dana 70. pešadijski puk nastavio je nastupni marš iz rejonu s. Tadenja i s. Dražinića i oko 15 časova izbio u s. Rudno, gde je, maršujući za s. Gradac, izbila i rezerva komandanta bugarske 25. divizije (1. i 3. bataljon 61. pešadijskog puka, 3. bataljon 122. pešadijskog puka i 10. vod 1. brdske baterije) i uspostavila vezu sa jedinicom 70. pešadijskog puka. Tom prilikom komandant rezerve pukovnik Stamboldžijev predao je štabu 70. puka naređenje komandanta 25. divizije da sa pukom odmah produži pokret preko s. čečine i po izbujanju u rejon Stupa—zaselak Trnjak—Vrhovi (trig. 1533) izbacij jače snage za osiguranje svog desnog boka. Već u 16 časova 70. pešadijski puk je produžio marš, ali pre pada mraka nije mogao stići dalje od s. Bzovika, gde je i zanoćio. Jednovremeno je na njegovom levom krilu borbena grupa „Jug”, iz doline Ibra, izbila na liniju s. Binići—s. Banjska, i spremala se da u svanuće idućeg dana počne nastupanje prema liniji s. Pločnik—s. Crna Reka. Na krajnjem desnom krilu borbena grupa potpukovnika Tođorova nastupala je pravcem Ušće—s. Dolac (zaselak Sklapnice i Vranjevo) i čelom kolone dostigla k. 1220 (1 km istočno od

⁰⁵ Opis operacije „Ibar”.

⁰⁶ Operacijski dnevnik štaba 5. divizije.

⁰⁷ M. Morača: Ratni dnevnik, str. 205.

zaseoka Zabeo) i tu zanoćila. Na krajnjem levom krilu četnički Javorski korpus je izbio u rejon s. Dramića, odakle je imao da štiti levi bok borbene grupe „Jug“⁹⁸

Saznavši za neuspeh četničkog 1. i 2. ravnogorskog korpusa i za prodor 2. proleterske divizije u Dragačevo, nemački komandant Jugoistoka general Felber odlučio je da odvoji deo snaga ispred 5. divizije i njime ojača svoje snage kod Kraljeva i Čačka. Zbog toga je 6. aprila povukao 1. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka iz s. Rudna i uputio ga u Ušće, operativnu rezervu prebacio na sever prema Kraljevu, a bugarskoj 25. diviziji naredio da sledećeg dana napadne 5. krajišku diviziju.⁹⁹ U toku noći 6/7. aprila, a na osnovu zadatka koji je dobio od komandanta Jugoistoka, komandant bugarske 25. divizije general Grozdanov odlučio je da napad izvrši s fronta i s bokova i da snage 5. krajiške divizije okruži i uništi u rejonu severozapadno od pl. Golije. Nastupanje je imalo da počne 7. aprila u 6 časova, sa težištem na pravcu borbene grupe „Sever“ i u toku dana da se dostigne linija s. Vrmbaje (zaselak Gradina) – s. Čečina – s. Crna Reka. Da bi ostvario ovu zamisao general Grozdanov je naredio:

– borbenoj grupi „Sever“ (bugarski 70. pešadijski puk, 3. bataljon 61. pešadijskog puka, 1. baterija 1. protivavionskog divizona, 10. i 13. vod 1. brdske baterije, 15. vod 1. brdske haubičke baterije i jedan inžinjerijski vod) da počne nastupanje s linije Mirilovac – s. Rudno i odbaci snage 5. krajiške divizije prema jugu, obezbeđujući desni bok;

– borbenoj grupi „Jug“ (1. i 2. bataljon 2. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, 1. i 2. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, 2. bataljon bugarskog 122. pešadijskog puka, 2. bataljon nemačkog 3. dobrovoljačkog policijskog puka, 19. vod 1. brdske baterije i jedan inžinjerijski vod) da jednovremeno nastupa od linije s. Binići – s. Banjska i iz pokreta napadne jedinice 5. krajiške, sa namerom da obuhvati njihov desni bok i odbaci ih na sever, i da, pored toga, osigura svoj levi bok i po potrebi sadejstvuje borbenoj grupi „Sever“, naročito na pravcu s. Binići – s. Pločnik.

⁹⁸ Opis operacije „Ibar“.

⁹⁹ Isto

Kao granica između pomenutih borbenih grupa određena je linija s. Binići—s. Pločnik, a za spoj je bio odgovoran nemački pukovnik Sreder, komandant borbene grupe „Jug“;

— divizijskoj rezervi (1. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka (u toku noći upućen u Ušće), 3. bataljon 61. pešadijskog puka, 3. bataljon 122. pešadijskog puka i 10. vod 1. brdske baterije) da produži nastupni marš od s. Rudna do rejonu s. Bzovik—'Omari, gde će se zadržati, s tim što će se 3. bataljon 61. puka uputiti pravcem s. Rudno—zaselak Krljani—zaselak Gizdovići, pozadi borbenog poretka 70. pešadijskog puka.

Pod svojom komandom komandant divizije zadržao je 8. vod 1. haubičke baterije, 3. korpusnu pionirsku četvu (u Raškoj), oklopni voz br. 205 (u Ušću) i oklopni voz br. 301 (u Raškoj), koji su imali zadatak da obezbede saobraćaj na železničkoj pruzi Kraljevo—Raška.

Komandant divizije obavestio je potčinjene štabove da su u operativnu rezervu komandanta Jugoistoka stavljeni nemački 696. motorizovani bataljon poljske žandarmerije, 1. bataljon 3. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa i 2. vod nemačke 12. oklopne čete; da je osiguranje mostova u dolini Ibra povereno Srpskoj državnoj straži pod komandom potpukovnika Redića i da je za obezbeđenje desnog boka određen potpukovnik Todorov, pod čiju su komandu stavljeni 2. bataljon bugarskog 69. pešadijskog puka, 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa i 11. vod 1. brdske baterije.¹⁰⁰

Neprijatelj je počeo nastupanje 7. aprila u 6 časova širokim frontom prema jedinicama 5. krajiške divizije. Borbena grupa „Sever“ nastupala je osnovnim pravcem s. Bzovik—s. Čečina—s. Vionica (zaselak Pejovići), a borbena grupa „Jug“ pravcem s. Binići—'S. Koritnik—s. Pločnik. Ispred neprijatelja, na levoj obali r. Studenice, nalazila su se dva bataljona 4. krajiške brigade: jedan na položaju kod s. G. i D. Perišića, zatvarajući pravac od s. Čečine i držeći zasede na desnoj obali Studenice, a drugi u s. Đopićima, osiguravajući se od pravca s. Koritnik—s. Pločnik i izviđajući pravac s. Ostatija—žandarmerijska

¹⁰⁰ Zapovest komandanta bugarske 25. divizije od 7. IV 1944, (Arhiv VII, reg. br. B—16).

stanica Šeremetovica—s. Trnava—Raška. Treći bataljon ove brigade nalazio se u zaseoku Pejovićima, gde je obrazovao brigadnu rezervu, a četvrti u zaštiti brigadne bolnice u s. Leposavićima, imajući i zadatak da izviđa pravac dolinom Moravice i prema Ivanjici, i da održava vezu sa jedinicama 10. krajiške brigade.¹⁰¹

Jedinice 4. krajiške pružile su snažan otpor, ali su se, posle žestoke borbe i pred nadmoćnijim neprijateljem morale povući u s. Vionicu u zaseoke Iliničići—Pejovići—Arbulići i u s. Belu Stenu. Ne zadržavajući se na zauzetim položajima neprijatelj je produžio napad i uskoro ovladao Perišićima i Pejovićima, ali su ga bataljoni 4. krajiške u protivnapadu odbacili na desnu obalu r. Studenice. Tom prilikom odsekli su u Pejovićima i Perišićima manje pozadinske delove neprijatelja koji nisu uspeli da se povuku preko reke. Međutim, jedinice 4. brigade nisu mogle prići ovoj neprijateljskoj komori, jer je ona bila šticećena jakom efikasnom vatrom sa desne obale Studenice. Previše je neprijatelj, dobivši pojačanja iz s. Rudna, obnovio napad i ponovo prešao na levu obalu Studenice, ovladao Pejovićima i Perišićima i oslobodio blokade svoje pozadinske jedinice. Na taj način su jedinice bugarske 25. divizije dostigle liniju Pejovići—Perišići—Dopičko brdo—Tadovo brdo—Javorovica (trig. 1363)—s. Kotlovi.

U međuvremenu, u s. Srednja Reka, zaselak Karaliće, dolazili su neprijateljski izviđački delovi, ali su se brzo povukli u pravcu Duge Poljane.¹⁰²

Na odseku 1. i 10. krajiške brigade nije bilo značajnijih promena.

Pošto je neprijatelj ispoljio jače dejstvo sa pravca Ušće—s. Rudno, tj. iz doline r. Ibra, i to prema 4. krajiškoj brigadi, štab 5. krajiške divizije odlučio je da narednih dana pojedinačno tuče neprijateljske delove i kolone i tako onemogućiti njihovo dublje prodiranje na sever i odvajanje 2. proleterske od 5. krajiške divizije. Zbog toga je 7. aprila u 22,45 časova naredio:

¹⁰¹ Naređenje štaba 5. divizije od 7. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, dok. 7/2).

¹⁰² Operacijski dnevnik štaba 5. divizije i 4. krajiške brigade; opis operacije „Ibar“.

— 1. krajiškoj brigadi: da napadne levo krilo neprijatelja na prostoriju s. Brusnik—zaselak Kotlovi—s. Dopic i Kotolovi—s. Ostatija, zabacujući se neprijatelju za leđa;

— 4. krajiškoj: da zadržava neprijatelja u dolini Studenice, ne dozvoljavajući mu dublji prodor u rejon s. Vionice; da njen 4. bataljon sadejstvuje napadu jedinicama 1. krajiške, s tim što će dve čete uputiti u napad pravcem s. Bela Stena—zaselak Grižići—zaselak Rakasi, sa zadatkom da iz rejona Rakasa uhvate vezu sa jedinicama 1. krajiške brigade i napadnu neprijatelja na Tadovom brdu, a zatim da produže energično dejstvo, bilo pravcem Rakasi—zaselak Đukići—Javorica—zaselak Ratari, bilo pravcem Rakosi—Tadovo brdo—Pločnik; da jedna njegova četa sa položaja na Dujevici (k. 1338) zatvori pravce: zaselak Arbulići—s. Bela Stena i zaselak Mačužići—zaselak Jačovići.

Napad je trebalo da počne 8. aprila u 2. časa.¹⁰³

Dok je štab 5. krajiške divizije pripremao ovaj protivnapad, komandant Jugoistoka je naredio da borbena grupa „Sever“ nastavi napad 8. aprila ujutru ka severozapadu, osnovnim pravcem s. Vionica—s. Komadine—s. Butkovo i da se u rejonu s. Butkova spoji sa jedinicama nemačkog 4. puka „Brandenburg“ koji je u međuvremenu dobio zadatak da sa severa nastupa ka jugu pravcem Ivanjica—s. Butkovo i tako razdvoji 2. od 5. divizije. Rezerva bugarske 25. divizije trebalo je da 8. aprila posedne rejon Stupa—Vrhovi—zaselak Trnjak, a borbena grupa „Jug“ da bude spremna za napad ka severozapadu sa linije s. Crna Reka—s. Pločnik. Iz sastava 25. divizije izdvojen je 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa i upućen preko Ušća i Kraljeva na prostor Čačka.¹⁰⁴

Čim se upoznao sa zadatkom koji mu je postavio štab 5. krajiške divizije, štab 1. krajiške brigade je naredio 1. 3. i 4. bataljonu da se prebace u s. Gradac i izvrše napad, 2. bataljonu — da krene u s. Gleđicu, zaselak Nešo-

¹⁰³ Naređenje štaba 5. divizije od 7. IV 1944. u 22,45 časa, (Arhiv VII, k. 781A, dok. 8/2).

¹⁰⁴ Opis operacije „Ibar“; Izveštaj Načelnika Sreza moravičkog od 10. IV 1944, (Arhiv VII, k. 29, dok. br. 41/3).

više, gde će osigurati bolnicu a jednoj četi 1. bataljona da obezbeđuje štab divizije.¹⁰⁵

Određene jedinice 1. krajiške brigade stigle su u s. Gradac nešto posle ponoći 7/8. aprila, a u 2 časa 8. aprila krenule su na zadatak.

Po planu napad je počeo 8. aprila u 6 časova. Pred frontom 1. krajiške brigade odbranu su organizovali borbena grupa „Jug“ i četnički Javorski korpus. Još u početku napada naše jedinice (dve čete 3. i jedna četa 1. bataljona) izvršile su snažan pritisak na levi bok neprijatelja i oko 8 časova pokrenule ga s položaja na desnoj obali Brusničke reke, a zatim zauzele Vodice, Ljeskovicu i Crnu Reku. Nemajući hrabrosti da se suprotstave energičnom napadu jedinica 1. krajiške brigade, borbena grupa „Jug“ i Javorski četnički korpus povukli su se na desnu obalu Studence, gonjeni sve do Ostatija i Kotlova. Ovladavši potpuno prostorijom Crna Reka—Ostatija—Ljeskovicu, jedinice 1. krajiške brigade su se zadržale radi predaha i podele hrane i da sačekaju novo naređenje 0 produženju napada. Time je 1. krajiška brigada sa uspehom i u potpunosti izvršila dobiveni zadatak. Ona je u ovim borbama imala 2 poginula i 3 ranjena; zaplenila je 1. puškomitraljez.¹⁰⁰ Za neprijatelja se pretpostavlja da je imao oko 30 mrtvih i ranjenih; zarobljen je jedan Nedicevac.

Pred frontom 4. krajiške brigade, rano ujutru 8. aprila, prednji delovi borbene grupe „Sever“ produžili su nastupanje iz Perišića prema Ilinčićima, ali su otporom jedinica ove brigade bili odbijeni. U isto vreme 3. bataljon bugarskog 70. pešadijskog puka, ojačan 13. vodom 1. brdske baterije, prešao je r. Studenicu kod D. Perišića 1 krenuo kosom prema brdu Mačku, ali je dočekan snažnom i efikasnom vatrom delova 4. brigade i zadržan u visini zaseoka Pejovića. Kako su dejstva 1. krajiške brigade i povlačenja borbene grupe „Jug“ izmenili situaciju u izvornom delu Studence, a 2. proleterska divizija ugrozila komunikacije u dolini Ibra, severno od Ušća, morao je

¹⁰⁵ Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade,

¹⁰⁰ Operacijski dnevnik štaba 5. divizije i 1. krajiške brigade; Dnevnik M. Morače; Opis operacije „Ibar“; Izveštaj 1. krajiške brigade od 9. IV 1944. u 12,40 časova, (Arhiv VII, k. 782, dok. br. 25/4).

i napad borbene grupe „Sever“ biti obustavljen, a neprijatelj preći u odbranu. Već oko 11 časova 8. aprila naređeno je 3. bataljonu 70. pešadijskog puka da se povuče na desnu obalu Studenice; 2. bataljonu ovog puka (koji je samo prednjim delovima bio prešao Studenicu) – da se povuče i posedne za odbranu položaj zaselak Trnjak – Malinjak i spreči prodor naših snaga na prostor istočno od Studenice, prema Golom brdu i s. Bzoviku, a 1. bataljon istog puka – da organizuje odbranu na Izubri (k. 1098) i na kosama severno od zaseoka Kraljana i odatle štiti levi bok borbene grupe „Sever“, koji je bio otkriven zbog povlačenja borbene grupe „Jug“ i izložen udaru jedinica 1. krajiške brigade, čim su primile gornje naređenje jedinice borbene grupe „Sever“ počele su da se povlače. 1. i 2. bataljon 70. pešadijskog puka, oko 13 časova, pod zaštitom 3. bataljona zauzeli su određene položaje i preuzeli prihvat 3. bataljona, koji je predveče završio povlačenje na desnu obalu Studenice, posle čega je poseo položaj u zaseocima s. Čečine, na međuprostoru između 1. i 2. bataljona 70. pešadijskog puka.¹⁰⁷

4. krajiška brigada je u ovim borbama imala 1 poginulog i 5. rajenih, a neprijatelj, prema našoj oceni, oko 20 mrtvih i ranjenih.¹⁰⁸

Za to vreme je bugarski 61. pešadijski puk, koji je bio u rezervi 25. divizije, izvršio marš preko zaseoka Radenkovića i Asanovog sela, tako da je uveče izbio u rejon Malinjak – Vrhovi – Stupa, gde je poseo položaj prema snagama 4. krajiške brigade koje su već izbile na levu obalu Studenice kod s. Usilja. 1. bataljon ovog puka, koji je prethodnog dana bio povučen u Ušće, prešao je, po naređenju komandanta Jugoistoka, u rejon Vitlišta, nedaleko od s. Đakova (ostavivši jednu pešadijsku četu i 8. vod 1. haubičke baterije u Ušću), sa zadatkom da sa linije Vitlišta – k. 766 spreči eventualni pokušaj naših snaga da pređu Ibar preko mosta kod železničke stanice u s. Polumiru, jer je neprijatelj pretpostavljao da bi ovo mogle učiniti jedinice 3. srpske brigade 2. proleTERSKE divizije. Na ovaj pravac je upućen i oklopni voz br. 205, a komandu nad svim jedinicama, koje su u dolini Ibra

¹⁰⁷ Operacijski dnevnik štaba 5. divizije; Operacijski dnevnik 4. krajiške brigade; Dnevnik M. Morače; Opis operacije „Ibar“.

¹⁰⁸ M. Morača, Ratni dnevnik, str. 207.

osiguravale mostove, tunele i železničku prugu, primio je komandant nemačkog 3. policijskog puka potpukovnik Graf.¹⁰⁹

Kod 10. krajiške brigade nije bilo važnijih događaja. Njen 1. i 4. bataljon su izvršili pokret iz s. Ravna Gora do s. Kušići, ne naišavši na neprijatelja.¹¹⁰

Uveče 8. aprila 1. krajiška brigada je nastavila napad.

PREGLED¹¹¹

brojnog stanja Udarne grupe divizije, 8. aprila 1944. god.

Naziv jedinica	Brojno stanje ljudstva	Brojno stanje članova KPJ	Brojno stanje kandidata KPJ	Brojno stanje članova SKOJ-a
2. proleterska brigada	600	296	27	162
4. proleterska brigada	1500	479	113	565
3. srpska brigada	420	130	30	110
1. krajiška brigada	1000	335	54	321
4. krajiška brigada	800	317	31	272
10. krajiška brigada	693	172	29	140
U K U P N O :	5013	1719	284	1570

Napomena: nisu uračunati štabovi divizija i prištapske jedinice obe divizije.

U 21 čas ona je krenula u nastupanje u tri kolone: desna (4. bataljon) pravcem Ostatija—zaselak Rakovac—zaselak Konjski Potok—s. Rudno; srednja (jedna četa 3. bataljona i jedna četa 1. bataljona) pravcem Ostatija—zaselak Crtenj—zaselak Guzonje—s. Rudno; leva (3. bataljon bez 1. čete) pravcem Ostatija—Crtenj—zaselak Lazi—zaselak Krljani—s. Bzovik—zaselak Marinkovići—s. Rudno.

¹⁰⁹ Opis operacije „Ibar“.

¹¹⁰ Dnevnik M. Morače.

¹¹¹ Radi boljeg sagledavanja odnosa snaga navodimo tabelarni pregled brojnog stanja Udarne grupe na dan 8. aprila 1944. god. Knjiga poslatih depeša Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. (Arhiv Istorijskog odeljenja CK SKJ br. 625/VI-2-1).

9. aprila oko 3 časa jedinice 1. krajiške brigade, dejstvujući prema iznetom planu, u s. Koritniku naišle su na snage četničkog Javorskog korpusa (oko 600 četnika — predstražu borbene grupe „Jug“. Iznenađeni četnici razbežali su se posle kraćeg otpora. Zarobljeno je 7 četnika, među kojima je bio i komandant 2. studeničke četničke brigade, dok je u borbi poginuo komandant Deževske četničke brigade, a ranjen komandant Javorskog korpusa; zaplenjen je 1 puškomitraljez i nekoliko pušaka. Posle ovog poraza neprijatelj je u neredu odstupio prema s. Rudnu, pravcima Trebež—k. 1270—s. Binići—Raška, Glibovi—s. Rudno i Crtenj—Guzonje—s. Rudno. Povlačio se brzo bez reda i bez obaveštavanja suseda. U takvom neredu, na položaj Čičino brdo, Oštri vrh (k. 791), na desnoj obali rečice Brvenice, povukao se i 2. bataljon bugarskog 122. pešadijskog puka, koji je, ojačan jednim vodom 1. brdske baterije, imao zadatak da u rejonu s. Binića, kao rezerva bugarske 25. divizije, zatvori pravac s. Koritnik—s. Binići—s. Gradac. Nastavljajući napad u svanuće, leva kolona 1. brigade naišla je iznad zaseoka Krljana, na k. 1313 i k. 1116 i iznad s. Bzovika, na otpor delova borbene grupe „Sever“. U isto vreme probivši se neprijatelju iza leđi, srednja kolona je zauzela na juriš k. 1116, dok se desna kolona probila do samog s. Rudna i zauzela zaseoke Andriće i Milikiće i tu se zaustavila.¹¹² U ovakvoj situaciji neprijatelj je napustio i s. Rudno i povukao se delom prema Ibru, a delom preko s. Bzovika prema s. Čečini, gde se prikupila čitava borbena grupa „Sever“.

Posle ovako dobro izvedenog napada, 1. krajiška brigada je organizovala položaje prema borbenoj grupi „Sever“, na liniji zaselak Planinica—Lazi—Konjski Potok. U međuvremenu je štab 5. divizije, da bi ojačao 1. brigadu, izvukao iz zaseoka Nešovića njen 2. bataljon koji je do tada obezbeđivao brigadnu bolnicu i uputio ga u sastav svoje brigade. Naređenjem Štaba 1. krajiške 2. bataljon je orijentisan u s. Koritnik, da zatvori prilaze od Raške i Duge Poljane.¹¹³

¹¹² Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade; Opis operacije „Ibar“; Izveštaj 1. krajiške brigade od 9. IV 1944. u 12,40 časova, (Arhiv VII, k. 782, br. 25/4); Depeša Javorskog četničkog korpusa br. 213 od 11. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 25/707).

^{1,3} Dnevnik M. Morače.

U toku 9. aprila na frontu 5. krajiške divizije vladalo je zatišje. Obe strane su prešle u odbranu i pripremale se za ofanzivna dejstva. Tog dana 1. krajiška brigada se nalazila na gore navedenoj liniji, 4. krajiška na položaju Arbulići—Perišići—Mačak—Vioničko brdo, na levoj obali Studenice, odakle je održavala vezu sa 3. srpskom brigadom 2. proleterske divizije koja se nalazila na prostoriji s. Dobri Do—s. Pridvorica—s. Vrmbaje, i 10. krajiška na prostoriji s. Ravna Gora—s. Kušići (1. i 4. bataljon)—s. Bratljevo—s. Bojovići (2. bataljon)—s. Jasenovica (jedna četa 2. bataljona)—Rovine (3. bataljon).¹¹⁴

Protivnapad Udarne grupe

Na osnovu aktivnosti neprijatelja zadnjih dana štab Udarne grupe je zaključio da neprijatelj namerava da odbaci snage 2. i 5. divizije što dalje od Ibra na zapad i očisti od naših jedinica ceo teren između Ibra i Ivanjice. Međutim, pošto je dejstvom 1. krajiške brigade već bila preuzela inicijativu od neprijatelja, štab grupe je odlučio da proširi postignuti uspeh i razbije neprijateljsku grupaciju na prostoru s. Čečine i onu koja se povukla ispred 1. krajiške brigade prema Raškoj, kako bi se na taj način obezbedilo vreme za prijem pomoći od saveznika. Da bi se to ostvarilo, resio je da se deo snaga 5. krajiške divizije uputi prema Raškoj i ispita mogućnost prelaza Ibra na tom prostoru, da dve brigade 5. divizije i dve brigade 2. divizije (koje je trebalo hitno povući iz Dragačeva) napadnu neprijatelja u s. Čečini, razbiju ga i odbace na sever, prema Ivanjici, zatim da se delovi 5. divizije upute za neprijateljem prema Raškoj, a 2. proleterske divizije prema Ivanjici.¹¹⁵ U ovom smislu izdata su jedinicama odgovarajuća naređenja.

U toku noći 9/10. aprila jedinice 1. krajiške brigade su prešle potok Izubru i napale neprijateljsku borbenu grupu „Sever“ na liniji vis Izubra—zaselak Dragojlovići, ali su se, posle kraće borbe, morale povući na polazne po-

¹¹⁴ Operacijski dnevnik štaba 5. krajiške divizije i Operacijski dnevnik 1, 4. i 10. krajiške brigade.

¹¹⁵ Dnevnik M. Morače.

ložaje i preći u odbranu na liniji zaseoci Planinica—Krljani—s. Lazi—Koritnik—Ugljari. Iste noći je iz zaseoka Nešovića na prostoriju Vodice—Ljeskovića—Kotlovi stigao i 2. bataljon 1. krajiške brigade sa bolnicom i pozadinskim jedinicama.¹¹⁶

Desetog aprila naređeno je 2. proleterskoj diviziji da se povuče iz Dragačeva na prostoriju s. Savovo—s. Dorbi Do—s. Vrmbaje.¹¹⁷ Ovog dana je ina sektoru 5. krajiške divizije bilo relativno mirno. Uočeno je samo da neprijatelj dovlači pojačanja na desnu obalu Studenice. Tako su snage 4. krajiške brigade, oko 17 časova primetile dva bugarska pešadijska bataljona kako silaze niz severozapadne padine pl. Radočela u zaseoke Dolove, Kovačević i Milutinoviće i zaposedaju mostove na r. Studenici. Pred sam pad mraka jedno izviđačko odeljenje iz sastava ovih neprijateljskih snaga pokušalo je da pređe Studenicu u s. Usilju kod zaseoka Rađivojevića, ali je bilo odbijeno od delova 4. krajiške brigade.¹¹⁸

Istovremeno je u s. Bare, južno od Raške, stigla leteca Kolašinska brigada da ojača četnički 2. kosovski jurišni korpus koji se nalazio u s. Trnavi.¹¹⁹

U toku noći 10/11. aprila jedno bugarsko izviđačko odeljenje, jačine 30 vojnika, spustivši se niz padine Pregorelice pokušavalo je da pređe r. Studenicu preko mosta kod crkve u s. Pridvorici, ali ga je zaseda 4. krajiške brigade odbila. Tom prilikom je zarobljeno 6 bugarskih vojnika. Neprijatelj je protivnapadom pokušao da ih oslobodi, ali se posle dvočasovne borbe morao povući na desnu obalu Studenice.¹²⁰

Jedanaestog aprila oko 9 časova dve čete 1. bataljona i jedna četa 3. bataljona 1. krajiške brigade napale su 1. bataljon bugarskog 70. pešadijskog puka koji je u toku noći 10/11. aprila stigao do žandarmerijske stanice u s.

¹¹⁶ Operacijski dnevnik štaba 5. divizije i Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

¹¹⁷ Dnevnik M. Morače. us Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 76 od 12. IV 1944, u 14 časova, Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 11/2.

¹¹⁹ Depeša br. 131 od 11. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bi-leća, br. 26/28.

¹²⁰ Naređenja štaba 5. divizije, br. 75 i 76 od 12. IV 1944, u 14 časova, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 10/2 i 11/2); Operacijski dnevnik 5. krajiške divizije.

Rudno, »provodeći ranjenike i komoru borbene grupe „Sever“ iz rejona s. Čečine za Rašku. Napad je izvršen u trenutku kada se neprijatelj pripremao za pokret. Po gustoj magli čete su se privukle na kratko odstojanje i sa udaljenja od oko 100 metara od neprijatelja otvorile snažnu vatru po neprijatelju, nanevši mu osetne gubitke. Kako se izvestan broj bugarskih vojnika još nalazio u stanicima, kućama i školi, kao i u rovovima iskopanim oko ovih zgrada, Bugari su se brzo snašli, organizovali odbranu iz rovova i kuća i posle kratkog vremena izvršili snažan protivnapad. U borbi prsa u prsa, koja se vodila ručnim bombama, bajonetima i kundacima, protivnapad je odbijen, ali je za to vreme deo neprijateljskih snaga poseo obližnje visove s kojih je, kad se podigla magla, preciznom vatrom obašuo naše čete koje su se nalazile na otvorenom prostoru. Čete su se morale povući na pogodnije položaje sa kojih su vršile blokadu neprijatelja. Borba je nastavljena u toku celoga dana, tako da niko nije mogao prići poginulim i ranjenim bugarskim vojnicima.

U međuvremenu, a da bi sprečio pružanje pomoći blokiranom neprijatelju, štab 1. krajiške brigade je naredio da dve čete 3. bataljona i dva voda 4. bataljona, sa linije zaselak Planinka—zaselak Lazi—Srnjača (k. 1289) napadnu 2. i 3. bataljon 70. pešadijskog puka na Izubri (k. 1098), kod zaseoka Dragojlovića i kod zaseoka Marinkovića (k. 1201) i tako vežu neprijateljske snage za sebe. Napad je izvršen u 16 časova i neprijatelj je odbačen sa Ječmišta i k. 1084 na desnu obalu potoka Izubre, ali je sa visa Izubre uspeo da spreči dalji prodor naših snaga. Zatim je 2. bataljon 70. puka uputio dve kolone prema s. Rudnom i ove su s leđa napale jedinice 1. i 3. bataljona 1. krajiške brigade i uspele u toku noći da deblokiraju komoru i ranjenike borbene grupe „Sever“.¹²¹

U ovim borbama 1. krajiška brigada je imala 1 poginulog i 7 ranjenih; o gubicima neprijatelja nemamo podataka. Komora neprijatelja nije mogla biti zaplenjena zbog pomoći koja joj je stigla sa pravca s. Čečine.¹²²

¹²¹ Opis operacije „Ibar“.

¹²² Izveštaj 1. krajiške brigade od 11. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781, dok. br. 8/5); Operacijski dnevnik štaba 5. divizije i Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

11. aprila u 8 časova, postupajući po naređenju koje je dobio od štaba Udarne grupe, štab 2. proleTERSke divizije je izdao zapovest za prebacivanje brigada na prostoriju s. Savovo—s. Vrmbaje—s. Dobri Do. 2. proleTERSka je trebalo da se pomeri na prostoriju s. G. Dubac—s. Mečke i preuzme položaje 4. proleTERSke, sa kojih da zatvori pravac od Guče i Ivanjice, prema s. G. Dupcu, a 12. aprila izvrši marš do s. Osonice, i da se tu razmesti, s tim što bi, po potrebi, ostavila jedan bataljon u s. Mečkama na osiguranju od s. G. Dupca. 4. proleTERSka, pošto preda svoje položaje jedinicama 2. proleTERSke brigade, trebalo je da izvrši marš do prostorija s. Osonice—s. Debeli Jasen radi zatvaranja pravca od Ivanjice prema s. Mlanči i povezivanja sa snagama 3. srpske brigade, koje su se toga dana nalazile u rejonu s. Savovo—zaselak Obodine; 12. aprila da nastavi marš i posedne položaje na liniji s. Savovo—s. Mlanča radi smene jedinica 3. srpske brigade i zatvaranja pravca od Ušća dolinom Studenice i od s. Bzovika prema s. Mlanči. 3. srpska trebalo je da se 12. aprila rokira na prostoriju s. Doibri Do—s. Vrmbaje i zatvori pravac od Ivanjice prema s. Vrmbajama, kao i da uspostavi vezu sa 4. krajiškom brigadom 5. divizije.¹²³

Jedanaestog aprila do pada mraka 2. proleTERSka brigada izbila je u rejon s. G. Dubac—s. Mečke; 4. proleTERSka u rejon s. Osonica—s. Debeli Jasen, a dva bataljona 3. srpske krenula su iz rejona s. Šavova na izviđanje i da postave zasedu na komunikaciji Ušće—Kraljevo.

Za to vreme nekoliko neprijateljskih tenkova, u prajni nemačke pešadije, probilo se do s. G. Dupca ne naišavši na naše snage, a pred mrak su se povukli u s. Kanonu. Jedinice četničkog 1. i 2. ravnogorskog korpusa, posle prikupljanja i sređivanja, izbile su na greben pl. Jelice (između s. Guberevac i s. Vlasteljica) sa namerom da sutradan preduzmu napad prema s. Dupcu, zajedno sa nemačkim i nedićevskim snagama.¹²⁴

Sutradan oko 4 časa 3. bataljon 1. krajiške brigade probio se u rejon s. Bzovika i kod zaseoka Marinković

¹²³ Zapovest štaba 2. proleTERSke divizije, O. br. 46 od 11. IV 1944. (Arhiv VII, k. 732, dok. br. 41/1).

¹²⁴ Operacijski dnevnik 2. proleTERSke brigade; Operacijski dnevnik Prateće čete 4. proleTERSke brigade; Život i rad 2. proleTERSke divizije u 1944. godini; Depeša Draže Mihailovića, br. 44 od 11. IV 1944. (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/664).

napao kolonu 2. bataljona bugarskog 70. pešadijskog puka. Napad je izvršen iz neposredne blizine, iznenada i s takvom silinom da se neprijatelj posle kraćeg otpora nadao u panično bekstvo prema s. Rudnu, ostavivši komoru koju je sprovodio za Ušće. Međutim, delovi ovog bugarskog puka, koji su se u tom momentu nalazili u zaseoku Božovići, izvršili su protivnapad u levi bok i leđa 3. bataljona 1. krajiške brigade i posle kraće borbe naterali ga da se povuče na položaj kod zaseoka Lazi. Oko 7 časova, oslobodivši svoju komoru, neprijatelj se povukao u rejon s. Rudno. Tako je jedinicama 1. krajiške brigade još jednom u poslednja dva dana izmakla prilika da zarobe komoru neprijatelja. Glavnu krivicu za ovaj neuspeh snosi štab 3. bataljona koji nije na vreme preduzeo mere za osiguranje bokova i pozadine svojih jedinica, i bio je neodlučan u kritičnom momentu i nesnalažljiv u izmenjenoj situaciji. U ovoj borbi 3. bataljon 1. krajiške imao je jednog poginulog dok o gubicima neprijatelja nemamo podataka.¹²⁵

Na pravcu dejstva 4. krajiške nije bilo značajnijih promena.¹²⁶

Istog dana jedinice 2. proleterske divizije izvršile su predviđena pomeranja. U 6 časova 4. proleterska brigada je otpočela marš pravcem s. Osonica—s. Debeli Jasen—s. Savovo, gde je stigla oko 14 časova¹²⁷ i odmah posela položaje na levoj obali Studenice, na liniji s. Savovo—Gradina (k. 1146)—zaselak Garina—s. Mlanča, dok je manje delove uputila u s. Vrmbaje. Prilikom izbijanja jedinica 4. proleterske u s. Mlanču primećen je na desnoj obali Studenice 3. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka koji je stigao iz s. Čečine i zauzeo za odbranu položaj u s. Milićima, na liniji zaselak Borkovo—zaselak Paskaš i na njemu se počeo utvrđivati.¹²⁸ Istovremeno je vatrom artiljerije i minobacača tukao jedinice 4. proleterske brigade koje su stigle u s. Mlanču. 2. proleterska brigada je izvršila pokret do prostorije s. Osonice—s. Mečke, s tim što je 3. bataljon uputila u s. Rzinje sa zadatkom da na

¹²⁵ Operacijski dnevnik štaba 5. divizije; Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade; Dnevnik M. Morače.

¹²⁰ Operacijski dnevnik 4. krajiške brigade.

¹²⁷ Operacijski dnevnik Prateće čete 4. proleterske brigade.

¹²⁸ Život i rad 2. proleterske divizije u 1944. god.

pogodnim položajima zatvori pravac Ivanjica—s. Osonica, a 4. bataljon zadržala na Lučkom brdu (k. 1009) da kontroliše kretanje neprijateljskih snaga od s. Kaone i s. G. Dupca. Pre podne su nemačko-bugarsko-nedićevske snage napale 4. bataljon na Lučkom brdu. Pošto nije imao zadatak da uporno brani svoj položaj, i pošto su sve jedinice 2. proleterske brigade bile prošle iz s. G. Dupca za s. Osonicu, bataljon se posle kraće borbe povukao na položaj Zagorova ravan—Stružnica, severoistočno od s. Mečke, odakle je sprečavao dalji prodor neprijatelja preko s. Osonica i s. Debeli Jasen u dolinu r. Studenice. U ovoj borbi on nije imao gubitaka, a prema našim izvorima smatra se da je oko 10 neprijateljskih vojnika izbačeno iz stroja.¹²⁹

Za to vreme dva bataljona 3. srpske brigade izbila su na komunikaciju Kraljevo—Ušće i između železničkih stanica Polumira i Dobrih Strana držala zasedu od 5 do 8 časova. Oko 7 časova na zasedu je naišao nemački transportni voz, kojom prilikom je poginuo 1, a ranjena su 3 nemačka vojnika.¹³⁰ Zaseda je uništila i jedan nemački automobil u kome su zarobljena 4. nemačka vojnika. Posle toga su oba bataljona povukla zasede i vratila se u sastav svoje brigade.¹³¹

Dotadašnja iskustva iz borbi u dolini Studenice pokazala su da se bugarski fašistički vojnici dobro bore u odbrani, ali da su u pokretu znatno slabiji i da nemaju borbenog iskustva kao naši borci. Od 8. do 12. aprila vreme je bilo maglovito i sa povremenom kišom, te neprijatelj nije mogao maksimalno da koristi svoju avijaciju koja je bila locirana na aerodromima u Kraljevu, Nišu i Zemunu. Ipak je svako razvedranje iskoristio za bombardovanje naših položaja i kolona na maršu. Materijal koji je trebalo da nam se dostavi savezničkim avionima još nije stigao, a bio nam je preko potreban, jer smo ostali s minimalnom količinom municije i sanitetskog materi-

¹²⁹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade, Operacijski dnevnik 2. divizije, (Arhiv VII, k. 732-a, dok. br. 56/4).

¹³⁰ Izveštaj Odeljenja za državnu zaštitu od 13. IV 1944, (Arhiv VII, k. 25. dok. 43/4).

¹³¹ Izveštaj 2. proleterske divizije, pov. br. 57, od 12. IV 1944. u 18 časova, (Arhiv VII, k. 782, dok. br. 2/5).

jala. I to je bio jedan od razloga što se mnogi postignuti uspeši nisu mogli potpuno eksploatisati.

Vrhovni štab je nastojao da i dalje zadrži Udarnu grupu u jugozapadnoj Srbiji i da joj pruži pomoć, kako bi joj omogućio da prodre u Toplicu. Plan Vrhovnog štaba sastojao se u sledećem:

1. – na pl. Goliji što pre popuniti 2. i 5. diviziju potrebnom opremom i municijom;

2. – u istočnoj Bosni što hitnije obrazovati još jednu udarnu grupu od 16. i 17. divizije, materijalno je dobro opremiti i uputiti preko r. Drine u zapadnu Srbiju da sadejstvuje 2. i 5. diviziji, i

3. – na liniji pl. Zlatar–Priboj–Rudo jedinice 2. korpusa da obrazuju mostobran radi prihvata udarne grupe, u slučaju da se bude morala povući iz Srbije.

Da bi odbacio neprijatelja sa linije manastir Studenica–Paskaš–Borkovo i iz s. Čečine prema Ivanjici, odvojio ga od baza u Ibarskoj dolini i oslabio njegove snage u dolini Ibra, te time omogućio 2. i 5. diviziji da pređu r. Ibar, i izvrše svoj osnovni zadatak, štab Udarne grupe, 12. aprila, odlučio je da 2. proletersku diviziju prikupi na prostoriji između Ivanjice i manastira Studenice i s njom izvrši obuhvatni napad preko pl. Radočela na sektor s. Milića. Zatim da se u rejonu s. Bzovika spoje 2. i 5. divizija i odbace neprijatelja prema Ivanjici. Najzad, da 2. divizija delom snaga zadržava neprijatelja od Ivanjice i vrši na njega pritisak, a 5. krajiška divizija da se što duže zadrži na manevarskoj prostoriji pl. Javor–pl. Golija, sadejstvuje 2. proleterskoj diviziji i u pogodnom momentu forsira r. Ibar. Pored toga, 5. divizija trebalo je da ispita situaciju u dolini Ibra, zatim na liniji Novi Pazar–Duga Poljana–Sjenica i preko s. Kušića prema Ivanjici.¹³²

Zbog toga je u 14 časova naređeno 1. krajiškoj brigadi da i dalje vrši pritisak na levi bok i u pozadini neprijateljskih snaga u rejonu s. čečine, a izviđačkim odeljenjima kontroliše prostoriju s. Rudno–s. Binići–žandarmerijska stanica Sermetovica–s. Margarita; 4. krajiškoj – da kontroliše bugarske snage u rejonu s. Čečina–zaselak Dolovi i u rejonu zaseoka Kovačevića i da iz zaseda

¹³² Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 76 od 12. IV 1944. u 14 časova, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 11/2).

uništava neprijateljske grupe koje bi kod s. Čečine pokušale da pređu na levu obalu Studenice; 10. krajiškoj – da osigurava bolnicu, pozadinske ustanove i jedinice 5. divizije što dubljim izviđanjem prema Sjenici, Dugoj Poljani i Ivanjici i da zatvara pravac od s. Kušića prema izvornom delu Studenice.

Dopunom ovog naređenja štab 5. divizije prevideo je sledeće taktičke postupke brigade u slučaju da neprijatelj krene u napad:

a) ako neprijatelj iz rejonu s. Čečina – zaselak Kovačevići izvrši napad prema s. Dobrom Dolu, 1. i 4. krajiška brigada su imale zadatak da odmah izvrše što jači pritisak na levi bok i u pozadinu neprijateljskih snaga i tako sadejstvuju jedinicama 2. proletrske divizije koje su zatvarale taj pravac;

b) u slučaju da neprijatelj krene jačim snagama od linije s. Rudno – s. Binići – žandarmerijska stanica Šeremetovica, 1. krajiška brigada je trebalo da se organizovano i uz prihvata, prema situaciji i jačini neprijatelja, povlači na liniji s. Brusnik – s. Đopići, s tim što bi isturila osiguranje na svom desnom boku, prema Dugoj Poljani;

c) ako bi neprijatelj sa jačim snagama krenuo u napad iz Ivanjice ka s. Kušićima. 10. krajiška brigada treba svim raspoloživim snagama da slomi napad i održi svoje položaje.¹³³

Dok je štab Udarne grupe preduzima ove mere, nemački komandant Jugoistoka je odlučio da delom snaga bugarske 25. pešadijske divizije zatvori pravac s. Mlanče – Ušće, a sa 2. bataljonom nemačkog 3. policijskog puka i tri bataljona bugarskog 25. divizije da ovlada položajem na liniji s. Savovo – Velika livada (k. 1280) – s. Međurečje i tako onemogućiti da se 2. i 5. divizija čvršće povežu.

No osnovu ove odluke nemačkog generala Felbera, komandant bugarske 25. divizije, 12. aprila, naredio je:

– 1. bataljonu bugarskog 61. pešadijskog puka i 2. bataljonu nemčkog 3. policijskog puka: da 13. aprila u 6 časova krenu iz prostora s. Polumira, odnosno rejonu manastira Studenice u napad i izbiju u prostor s. Šavova;

¹³³ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 75 od 12. IV 1944, u 14 časova, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 10/2).

– 3. bataljonu bugarskog 61. puka i 3. bataljonu bugarskog 122. pešadijskog puka, ojačanim sa 10. i 15. vodom 1. brdske baterije: da 13. aprila u 10 časova sa linije s. Mlanča—zaselak Gradina počnu nastupanje pravcem s. Vrmbaje (zaselak Aleksić)—Velika livada, da u toku dana dostignu liniju s. Budoželja—Velika livada i da, povezujući se desno, u rejonu s. Šavova, sa jedinicama 1. bataljona 61. puka i 2. bataljona 3. policijskog puka, obrazuju front ka s. Osonici i s. Mečkama, kako bi sprečili povezivanje jedinica 2. i 5. divizije.

70. pešadijski puk bugarske 25. divizije dobio je zadatak da pređe na levu obalu r. Studenice i zadrži se na liniji s. Pridvorica—s. Pločnik, s tim da jedan bataljon ostavi u zaseoku Borkovu radi zatvaranja pravca s. Mlanča—s. Rudno.¹³⁴

Međutim, do izvršenja ovog naređenja nije došlo jer su se usled dejstva 1. krajiške brigade na odseku s. Rudno—s. Bzovik i znatnih gubitaka koje je neprijatelj ovde pretrpeo, kao i zbog uporne odbrane 4. krajiške brigade i pojave jedinica 2. proleTERSKE divizije na neprijateljskom desnom boku prema manastiru Studenici, neprijateljske snage iz rejona s. Čečine morale povući prema manastiru Studenici. 3. bataljon bugarskog 122. pešadijskog puka iz rejona s. Mlanče povukao se na desnu obalu r. Studenice i u prostoru s. Milića poseo položaj na liniji zasetak Borkovo—zaselak Paskaš—Cuke (k. 1039). Neprijatelj je radi osiguranja i izviđanja, zadržao jače osiguravajuće delove na pl. Radočelu, Mirilovcu, Jelenoj poljani i Milićkom krstu (k. 1441).

Trinaestog aprila nije bilo značajnijih promena. Jedinice 4. krajiške iz rejona s. Vionice prešle su Studenicu i izbile u s. Cečinu, a 1. krajiška, koja je već bila na desnoj obali Studenice, zadržala se na položajima prema neprijateljskim snagama na pl. Radočelu, u s. Rudnu i u s. Bičićima.¹³⁵

U 7 časova štab 2. proleTERSKE divizije naredio je:

– 3. srpskoj brigadi: da odmah izvrši pokret iz s. Đakova na prostoriju s. Dobri Do—s. Vrmbaje—s. Pridvorica, zatvori pravac od Ivanjice i aktivnim dejstvom u bok

¹³⁴ Opis operacije „Ibar”. (Arhiv VII, reg. br. B–33).

¹³⁵ Operacijski dnevnik 1. i 4. krajiške brigade.

neprijateljskih snaga kod s. Čečine (štab 2. divizije do tog momenta nije imao podatke o povlačenju neprijatelja iz rejona s. Čečine) spreći njihovo spajanje s 2. bataljonom nemačkog 3. policijskog puka koji je nastojao da se od Ušća, uz dolinu Studenice, probije prema s. Čečini;

– 4. proleterskoj brigadi: da odmah uputi tri bataljona na desnu obalu Studenice sa zadatkom da izbiju na kose jugoistočno od s. Milića (Krivaca trig. 1643)–Mirilovac (k. 1372)–Jelena poljana–Milicki krst i u toku noći 13/14. aprila napadnu štab bugarskog 61. pešadijskog puka i 3. bataljon bugarskog 122. pešadijskog puka u s. Milićima (zaselak Borkovo); po izvršenom zadatku jedan bataljon da produži gonjenje neprijatelja dolinom Studenice, a dva bataljona da produže pokret preko Mirilovca, Lekine strane, zaseoka Božovića i s. Bzovika radi sprečavanja odstupanja neprijatelja u pravcu s. Rudna i, po potrebi, sadejstvuju jedinicama 1. i 4. krajiške brigade u napadu na bugarske snage na prostoriji zaselak Kovačevići–s. Despotovica; ostale jedinice da se razmeste na prostoriji s. Mlanče u zaseoke Solač. Orlja Glava, Čalja, Garina, Bažale i u s. Savovu;

– 2. proleterskoj brigadi: da izvrši marš i razmestiti se u s. Debeli Jasen, s. Šavova (zaselak Ponori, Ornice i Glavoč) i s. Đakova (zaselak Rastište).¹³⁶

S obzirom na povlačenje neprijatelja iz rejona s. Čečine, štab Udarne grupe je u 15 časova postavio sledeće dopunske zadatke štabu 2. proleterske divizije: da se 2. proleterska i 3. srpska brigada zadrže na sektoru Dragačeva i Ivanjice i na grebenu pl. Čemerna radi kontroli-sanja ovog sektora i da aktivno dejstvuju prema Guči i s. Kaoni; a da 4. proleterska brigada dejstvuje prema manastiru Studenici, tražeći da odbaci neprijatelja sa tog sektora, a zatim da nastavi dejstva prema r. Ibru.

Istovremeno je naredio brigadama 5. divizije:

– 1. krajiškoj: da dejstvuje u pravcu s. Rudna, protera neprijatelja, poveže se sa 4. proleterskom brigadom i sa prostorije s. Brusnik–s. Binići–s. Rudno osigurava svoj desni bok od pravca Ušća i Raške i svoju pozadinu od pravca pl. Golije;

¹³⁶ Naređenje štaba 2. divizije, O. br. 47 od 13. IV 1944, u 7 časova, (Arhiv VII, k. 732, dok. br. 42/1).

– 4. krajiškoj: da se 14. aprila pomeri na prostoriju s. Smiljevac – s. Dramičane – s. Kulizino – s. Podkoblje, da kontroliše sve pravce koji od Sjenice i Duge Poljane izvode na ovu prostoriju i da održava vezu s jedinicama 1. krajiške brigade u s. Brusniku;

– 10. krajiškoj: da dejstvuje prema Ivanjici (sa prostorije zapadno od izvornog dela r. Moravice) i prema komunikaciji Ivanjica – Arilje.¹³⁷

Štab Udarne grupe obavestio je u 14,45 časova radio-gramom štab 2. udarnog korpusa o situaciji u dolini Studenice:

„Vodimo žestoke borbe na sektoru Cačak – Guča – Kraljevo – Ivanjica – Ibarska dolina. Neprijatelj (četnici, nedićevci i Bugari) dovlače rezerve iz svih krajeva Srbije. Trpe velike gubitke. U Sjenici 300 arnauta. Vi bi imali mnogo uspeha, a i nama pomogli ako ofanzivno dejstvujete na sektoru Sjenica – Prijepolje. Izolujte Prijepolje od Sjenice, očistite Sjenicu i izbijte na Novu Varoš“.¹³⁸

Istog dana 3. srpska brigada vodila je borbu u rejonu s. Đakova sa 2. bataljonom nemačkog 3. policijskog i 1. bataljonom bugarskog 61. pešadijskog puka koji su pokušali da se iz rejona manastira Studenice i s. Polumira probiju u s. Đakovo. Posle kraće borbe neprijatelj je razbijen i nateran u bekstvo prema manastiru Studenici i s. Polumiru. Na mestu borbe ostalo je 7, a zarobljeno 5 nemačkih fašističkih vojnika, dok su jedinice 3. srpske brigade imale 3. mrtva i 3 ranjena borca. Zaplenjena je izvesna količina holandske i engleske municije. Posle ove borbe 3. brigada je izvršila marš za s. Vrmbaje, gde je stigla sutradan ujutru.¹³⁹

Popodne je štab 2. proleTERSke brigade dobio divizijsko naređenje da se pomeri u s. Savovo pa je bataljonima odmah izdato naređenje za pokret. 2. bataljon je upućen u s. Đakovo (zaselak Rastište), s tim da sadejstvuje jedinicama 4. proleTERSke brigade u napadu na neprijatelja koji se nalazio u s. Milićima i da zatvori pravac od Ušća levom obalom Studenice. 3. bataljon je

¹³¹ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 78 od 13. IV 1944, u 15 časova, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 14/2).

¹³⁹ Knjiga predatih depeša štaba 5. divizije. (Arhiv VII, k. 783, dok. br. 13'4).

¹³⁹ Život i rad 2. divizije u 1944; Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 2. divizije.

dobio zadatak da ostane na položaju kod s. Debeli Jasen i održi ga po svaku cenu. Ostale jedinice su razrnehstene u zaseocima Ponorima, Ornicama i Glavoču. Do pada mraka sve jedinice 2. proleterske brigade posele su određene položaje. 1. bataljon je smešten u Glavoč, odakle je isturio borbena osiguranja na Gusaricu, prema s. Bresniku 1 s. Polumiru, a 4. bataljon u Ponorima sa borbenim osiguranjima na Smrdljaču i Rudom brdu, prema s. Tolišnici.¹⁴⁰

i

Dejstva na desnoj obali Studenice

Noću 13/14. aprila tri bataljona 4. proleterske brigade prešla su, kod s. Milića, na desnu obalu r. Studenice i oko 2 časa 14. aprila na položaju Paskaš—Borkovo napala s leđa, sa pravca Milićkog krsta, štab bugarskog 61. pešadijskog puka i 3. bataljon bugarskog 122. pešadijskog puka. Napad nije izveden jednovremeno, usled čega, uglavnom, i nije postignut veći uspeh. Neprijatelj je u toku noći ostao okružen u rovovima, tako da je u toku dana, 14. aprila, nastavljena borba za njegovo uništenje i za sprečavanje njegovog deblokiranja. Ostale jedinice 2. proleterske divizije postavile su se na prostorije kako je to prethodnog dana bilo naređeno. Oko 14 časova njihov raspored je bio sledeći:

— 3. srpska brigada na prostoriji s. Dobri Do—s. Vrmbeje—s. Pridvorica;

• — 4. proleterska brigada: dva bataljona na prostoriji zaselak Orlja Glava—zaselak Garina—s. Mlanča; jedan bataljon na severnim padinama pl. Radočela, odakle je zatvarao dolinu Studenice prema manastiru Studenici i sprečavao neprijatelja koji je iz rejona Ušća pokušavao da deblokira okružene snage 3. bataljona 122. puka u s. Milićima; dva bataljona na položaju Borkovo—Paskaš u borbi sa 3. bataljonom bugarskog 122. pešadijskog puka.

— 2. proleterska brigada na levom divizijskom boku, na prostoriji s. Debeli Jasen—s. Savovo—s. Đakovo.¹⁴¹

Četrnaestog aprila 1. bataljon 4. krajiške brigade odbio je napad delova nemačke legije „Krempler" koji su

¹⁴⁰ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

¹⁴¹ Izveštaj štaba 2. divizije, pov. br. 66 od 14. IV 1944. u 14,30 časova. (Arhiv VII, k. 782, dok. br. 10/5).

iz Duge Poljane preko Bojevog brda (k. 1748) i Komarišta (k. 1212) pokušali da se probiju u rejon s. Dramičana. Borba je trajala oko jedan čas i tom prilikom je poginulo 7 neprijateljskih vojnika; na strani 1. bataljona 4. krajiške poginuo je jedan borac.¹⁴²

Da bi ojačao 1. krajišku brigadu, koja je pripremala napad na neprijatelja u rejonu s. Rudna, štab 5. divizije je u 20 časova naredio 4. krajiškoj da u s. Bzovik uputi jedan bataljon koji će se povezati s jedinicama 1. krajiške i sadejstvovati im u napadu.¹⁴³

U toku noći 14/15. aprila jedinice 2. i 5. divizije izvršile su nekoliko napada na neprijateljske položaje. Oko 20 časova delovi 1. krajiške kod s. Rudna napali su 3. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka, ali su posle tročasovne borbe bili odbijeni. U 0,30 časova počeo je napad 3. bataljona i dveju četa 4. bataljona 1. krajiške na položaje jednog bataljona bugarskog 70. pešadijskog puka koji se bio ukopao na Jeselevici (k. 1136), severno od s. Binića. U početku napada neprijatelj je obuhvaćen sa tri strane: od Biničkog polja, od Gradine (k. 1221) i od zaseoka Ri-ljin Do. Borci 1. brigade privukli su se neprijateljskim položajima na blisko odstojanje i izvršili napad ručnim bombama. Tim naletom su izbačeni bugarski fašistički vojnici iz prvih rovova. Međutim, oni su se brzo snašli, izvršili jak protivnapad i povratili izgubljene položaje. Zbog nedostataka ručnih bombi i municije jedinice 1. brigade su se, između 3 i 4 časa 15. aprila, povukle na svoje položaje. U ovoj borbi poginuo je 1, a ranjeno 6 boraca 1. brigade.¹⁴⁴

Na sektoru s. Milića, jedinice 4. proleterske napale su oko 21 čas 3. bataljon bugarskog 122. pešadijskog puka. I pored toga što su se naši borci zaista junački držali i jurišali kao bujica, napad opet nije uspeo, jer su se bugarski vojnici ogorčeno branili iz streljačkih zaklona i rovova i uz pomoć dobro organizovanog vatrenog sistema, koji

¹⁴² Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 89 od 16. IV 1944. u 10 časova, (Arhiv VII, k. 787, dok. br. 18/2); Izveštaj 10. krajiške brigade br. 81 od 15. IV 1944. u 10,25 časova.

¹⁴³ Naređenje štaba 5. divizije od 14. IV 1944. u 20 časova, (Arhiv VII, k. 787, dok. br. 15/2).

¹⁴⁴ Izveštaj štaba 1. krajiške brigade od 15. IV 1944, u 18 časova, (Arhiv VII, k. 782, dok. br. 9/5).

je štitio prilaze rovovima. Pored toga, ni snage 4. brigade nisu imale dovoljno municije da bi ostvarile jaču vatrenu moć.¹⁴⁵ Posle ovog napada one su nastavile blokadu okruženog neprijatelja.¹⁴⁶ Ceni se da je neprijatelj imao 10 poginulih i 25 ranjenih, dok je zarobljeno 20 bugarskih vojnika od kojih jedan oficir.¹⁴⁷

Dok su jedinice 4. proleterske brigade napadale neprijatelja kod s. Milica, 2. bataljon 2. proleterske samoinicijativno je izvršio napad na 1. bataljon bugarskog pešadijskog puka, koji je 14. arpila iz rejona s. Polumira ponovo izbio na položaj Tičje brdo (k. 1310) – Ravnište (trig. 1334) i natkrililo delove 2. proleterske divizije u s. Đakovu. Ni ovaj napad nije uspeo, jer je neprijatelj nadmoćnijim snagama i dobro ukopan uspeo da održi svoje položaje. Pred zoru se 2. bataljon 2. proleterske, uz gubitke od dva ranjena, povukao u s. Đakovo, gde se zadržao na svojim ranijim položajima.¹⁴⁸

Kod jedinica 4. krajiške i 3. srpske brigade nije bilo borbi.

Petnaestog aprila nastavljeni su napadi na 3. bataljon bugarskog 122. pešadijskog puka, koji je bio stešnjen na vrlo malom prostoru oko tri kuće u zaseoku Borkovu, na ušću bezimernih potoka. Oko 14 časova dva bataljona 4. proleterske izvršila su snažan napad. Neprijatelj je trpio velike gubitke, ali pošto je bio brojno jak i raspo-

.¹⁴³ Razloge neuspeha u ovom napadu najbolje možemo videti u operacijskom dnevniku 2. proleterske divizije, u kome stoji: „Neprijatelj je bio jačine oko 700 boraca sa 2 topa, 6 teških bacača, 9 teških mitraljeza i odgovarajućim brojem puškomitraljeza, lakih bacača i drugih oruđa. No, i pored njegove brojnosti i naoružanja neprijatelja su, uglavnom, spasili rovovi, koje Bugari uvijek koriste. Prema dosadašnjim borbama reklo bi se da se Bugari ne znaju boriti ako nemaju rovove. Nedostaci ispoljeni sa naše strane u napadu su: bataljoni nisu istovremeno izvršili napad, već neki sa zakašnjenjem. Ovo radi dužeg marša, velikog snijega itd. Jedan bataljon pošto je osvojio prve rovove nagomilao se i galamom je otkrio svoje prisustvo, tako da je neprijatelj sa bacačima uspeo da mu nanese teže gubitke" (Arhiv VII, k. 732A, dok. br. 56/4).

¹⁴⁶ Izveštaj štaba 2. divizije od 15. IV 1944, u 18 časova, Arhiv VII, k. 782, dok. br. 7/5.

¹⁴⁷ Izveštaj štaba 2. divizije, pov. br. 68 od 16. IV 1944, (Arhiv VII, k. 782, dok. br. 12/5).

¹⁴⁸ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

lagao velikim brojem automatskog oružja i imao dosta municije, organizovao je snažnu vatru kojom je zaustavio napad naših jedinica. On se očajnički branio, jer je bio obavešten da će mu stići pomoć. Komandant 61. pešadijskog puka pukovnik Stamboldžijev, koji se nalazio sa 3. bataljonom 122. pešadijskog puka, angažovao je sve raspoloživo ljudstvo, pa čak i ljudstvo iz komore i pružao odlučan otpor, tako da ni ponovljeni napad jedinica 4. proleterske brigade oko 21 čas nije imao uspeha.¹⁴⁹

Dok su se vodile ove borbe, komandant Jugoistoka i komandant bugarske 25. divizije činili su očajničke napore da pronađu dovoljno snaga i da ih upute u pomoć 3. bataljonu 122. pešadijskog puka čija se predaja mogla očekivati svakog dana. U takvoj situaciji komandant bugarske 25. divizije, 15. aprila ujutru, naredio je:

– 3. bataljon 61. pešadijskog puka i 2. bataljon 70. pešadijskog puka (ojačani sa 10. i 15. vodom 1. brdske baterije) da se odmah prikupe u rejonu s. Rudna i što pre upute pravcem s. Bzovik–Milicki krst–s. Milići;

– 2. bataljonu nemačkog 3. policijskog puka da iz rejona zaseoka Leskovice odmah krene desnom obalom Studenice u rejon Borkova;

– 1. bataljon 61. pešadijskog puka: da napadne jedinice 2. proleterske brigade na Cavi, kod s. Đakova, odbaci ih iz Đakova i tako ugrozi levi bok 4. proleterske brigade;

– 2. bataljon 69. pešadijskog puka da zatvori i obezbeđuje pravac s. Đakovo–Ušće;

U isto vreme, preko komandanta bugarske 24. pešadijske divizije, naređeno je 2. bataljonu 63. pešadijskog puka da iz rejona Ivanjice, preko s. Budoželja, izvrši napad u pozadinu naših snaga kod s. Mlanče.¹⁵⁰

Petnaestog aprila, odmah po prijemu ovih naređenja, ojačani 3. bataljon 61. puka i 2. bataljon 70. puka krenuli su iz rejona s. Rudna pravcem s. Bzovik–Mirilovac–Jelena poljana–s. Milići. Nailazeći na slab otpor manjih delova 1. krajiške brigade kod zaseoka Erci i Marinkovići, oni su se popodne probili do Jelene poljane i podišli položajima jednog bataljona 4. proleterske brigade na liniji

¹⁴⁹ Opis operacije „Ibar“; Život i rad 2. divizije u 1944. godini.

¹⁵⁰ Opis operacije „Ibar“.

Krivača (trig. 1643) – Milicki krst (k. 1441) – Kleče, gde su bili zadržani. Oko 21 čas na njih je izvršen manji protivnapad s Milickog krsta, koji je odbijen posle kraće borbe.¹⁵¹

Na pravcima ostalih brigada 2. i 5. divizije nije bilo jačih borbi. 3. bataljon 1. krajiške stigao je u s. Čečinu (zaselak Rađenkovići) i oko 20 časova upućen u zaselak Krljane da kontroliše pravce prema s. Bzoviku.¹⁵² 2. proletersku, 3. srpska i 4. krajiška brigada nisu menjale svoje položaje.¹⁵³

Noć 15/16. aprila jedinice 4. proleterske izvršile su -joslednji napad na 3. bataljon 122. pešadijskog puka u zaseoku Borkovu, ali su i ovog puta bile odbijene. Tom prilikom one su imale jednog mrtvog i pet ranjenih. Neprijatelj je saznao da mu stiže pomoć od s. Rudna i uporno se branio. Uz to, zamorenost bataljona 4. proleterske i nedostatak sredstava za rušenje utvrđenih vatrenih objekata sprečili su njegovo konačno likvidiranje. U zoru 16. aprila naše jedinice su napustile blokadu, jer su bile ugrožene s leđa, i povukle se na levu obalu Studenice, u s. Mlanču. Samo se jedan bataljon 4. brigade zadržao kod Ječmišta (k. 1005), na desnoj obali Studenice, da bi i dalje vršio pritisak na neprijatelja i da bi mu onemogućio prodor iz doline Studenice u pravcu Ivanjice. Neprijatelj je i dalje ostao u zaseoku Borkovu, očekujući da se spoji sa svojim snagama koje su izbile na pl. Radočelo.¹⁵⁴

Iste noći 2. bataljon 2. proleterske izvršio je još jedan napad na 1. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka koji se nalazio na Tičjoj glavi i Ravništu. Pošto napad ni ovoga puta nije uspeo bataljon se u zoru povukao na svoj polazni položaj u rejonu u s. Đakova.¹⁵⁵

Ovim su završene borbe sa 3. bataljonom bugarskog 122. pešadijskog puka i to neuspešno po naše snage. Za neuspeh ima više razloga, a glavni je: naše jedinice su

¹⁵¹ Opis operacije „Ibar“.

¹⁵² Izveštaj štaba 1. krajiške brigade od 15. IV 1944, (Arhiv VII, k. 782, reg. br. 9/5).

¹⁵³ Operacijski dnevnik 2. proleterske i 4. krajiške brigade; Život i rad 2. divizije u 1944. godini.

¹⁵⁴ Izveštaj 2. proleterske divizije, pov. br. 68 od 16. IV 1944, u 14 časova, (Arhiv VII, k. 782, br. 12/5); Operacijski dnevnik 2. proleterske divizije.

¹⁵⁵ Isto

bile malobrojne, premorene, bez dovoljno municije i sredstava za rušenje utvrđenih vatrenih tačaka. Pored toga, neprijatelj je na vreme dobio pomoć. Ovde se donekle može zameriti štabu 1. krajiške brigade što delom svojih snaga (kako je to 15. aprila tražio štab 2. proleterske divizije) nije napao levi bok 3. bataljona 61. i 2. bataljona 70. pešadijskog puka koji su nastupali od s. Rudna prema s. Milićima i iz pozadine ugrožavali snage 4. proleterske brigade kod zaseoka Borkova, utoliko pre što neprijatelj nije ni sa jedne strane ugrožavao raspored 1. krajiške brigade. Za ovo se mogao upotrebiti i 3. bataljon 4. krajiške brigade, koji je u međuvremenu stigao u zaselak Radenkoviće. Ovako su se jedinice 4. proleterske morale da bore na dva fronta, i da zatvaraju pravac od manastira Studenice koji je ugrožavao 2. bataljon nemačkog 3. policijskog puka.

Rezultat borbi sa 3. bataljonom bugarskog 122. puka je sledeći: neprijatelj je, prema proceni naših jedinica, imao oko 100–120 poginulih. Ranjenih je bilo mnogo više, od kojih 28 teže, što su osmatrači 4. proleterske prebrojali prilikom evakuisanja bugarskih ranjenika posle skidanja blokade. Zarobljeno je 17 bugarskih vojnika, 1 oficir i 1 podoficir. Zaplenjeno je 5 puškomitraljeza, 2 automata, više pušaka, izvesna količina municije i druge opreme. Dosta je materijala! oružja uništeno ili oštećeno. Ubijeno je i više konja. I gubici 4. proleterske bili su osetni: 18 mrtvih i 52 ranjena, od kojih 24 teže.¹³⁶

Dejstva 10. krajiške brigade u rejonu Katića

Desetog aprila naređeno je 10. krajiškoj brigadi, koja je ranije bila upućena da samostalno dejstvuje u zahvatu komunikacije Sjenica–Ivanjica, da njena dva bataljona izvrše napad na sela Katiće i Stitkovo, u kojima su se nalazile snage četničkog Požeškog i Zlatiborskog korpusa. Napad su izvršili 1. i 4. bataljon 11. aprila u 2 časa. Juriši naših boraca bili su neodoljivi, tako da je posle dvočasovne borbe neprijatelj bio razbijen; Požeški korpus se povukao u pravcu sela Bjeluše i Visoke, a Zlatiborski na

is« Operacijski dnevnik 2. divizije.

prostoriju s. Klekovo—s. Jasenovo. Zarobljeno je 6 četnika. Izvršivši zadatak, bataljoni su se povukli na svoje polazne položaje: 1. u rejon s. Kušića, gde je postavio osiguranja prema Ivanjici i Sjenici, a 4. u rejon s. Ravna Gora, isturajući izviđačko-obaveštajne organe u pravcu Sjenice i Duge Poljane.¹⁵⁷

Idućeg dana na pravcu dejstva 10. brigade nije bilo značajnijih promena. Jedino su se četničke snage ispred položaja brigade nešto pomerile prema istoku, tako da je Požečki korpus izbio bez borbe na liniju s. Mače—s. Katići—s. Brezova—Crna stena (k. 1211), a Zlatiborska i Užička brigada Zlatiborskog korpusa u 10 časova u s. Katiće, odakle su uputile izviđačke patrole u pravcu položaja 10. brigade (s. Maskova—s. Kušići—s. Opaljenik).¹⁵⁸

U duhu odluke štaba udarne grupe da se 5. divizija što duže zadrži na manevarskoj prostoriji pl. Javor—pl. Golija radi sadejstva 2. proleterskoj diviziji i forsiranja Ibra u pogodnom momentu — 10. krajiška brigada je 12. aprila u 14 časova dobila zadatak da osigurava bolnicu, pozadinske ustanove i jedinice 5. divizije dubljim izviđanjem prema Sjenici, Dugoj Poljani i Ivanjici i da zatvara pravac od s. Kušića prema izvornom delu r. Studenice. Takođe joj je naređeno, u slučaju da neprijatelj jačim snagama izvrši napad iz Ivanjice ka s. Kušićima, da energičnim otporom slomi napad i održi svoje položaje.

Kada je primila ovo naređenje brigada se nalazila u sledećem rasporedu: jedan bataljon u s. Kosovici, jedan u s. Kušićima, odakle je zatvarao pravac prema Ivanjici, dve čete u s. Ravna Gora, jedna četa u Gledici (zaseok Potkovilje), a jedan bataljon u s. Jasenovica (dve čete) i s. Leposavićima (jedna četa).¹⁵⁹

¹⁵⁷ Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade; Depeša br. 142, od 11. IV 1944. god. (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 25/707); Depeša br. 399 od 14. IV 1944. (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26 36); Depeša četničkog Požeškog korpusa od 14. IV 1944. (Arhiv VII, lokalni muzeji, br. 2/568).

¹⁵⁸ Izvod iz Operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa (Arhiv VII, S—V. br. 1946); Depeša Požeškog četničkog korpusa od 12. IV 1944. (Arhiv VII, mikrofilm, lokalni muzeji, br. 2/569—570).

¹⁵⁹ Izveštaj 10. krajiške brigade br. 78 od 13. IV 1944. (Arhiv VII, k. 789A, dok. br. 19/4).

Trinaestog aprila, u rejonu s. Katića prikupljene su Ariljska, Užička, Zlatiborska i Crnogorska četnička brigada, pripremajući se za napad na jedinice 10. krajiške brigade, koje su se nalazile na položajima kod s. Kušića.¹⁶⁰ Zlatiborska i Crnogorska brigada su privremeno stavljene pod komandu četničkog Požeškog korpusa i raspoređene u s. Katićima, a levo od njih, na položajima Mače, Ariljska brigada.¹⁶¹ Radi koordinacije borbenih dejstava Zlatiborskog i Požeškog korpusa, delegat četničke Vrhovne komande pukovnik Jevrem Simić preuzeo je komandu nad oba korpusa.¹⁶²

Međutim, 10. krajiška poremetila je ovaj plan četnika. Naime, 14. aprila u zoru 1. i 4. bataljon ove brigade napali su četničku Zlatiborsku i Užičku brigadu u s. Katićima. Posle tročasovne oštre borbe četnici su odbacili naše snage u pravcu s. Kušića. Iako napad nije uspeo on je uticao na odluku neprijatelja da odloži napad koji je bio predviđen za 14. april ujutru i da ponovo pregrupiše svoje snage. U ovoj borbi neprijatelj je imao 1 poginulog i 2 ranjena (prema izveštaju štaba 10. krajiške brigade četnici su imali 6 mrtvih i 8 ranjenih), dok kod bataljona 10. krajiške nije bilo gubitaka. U toku dana stigao je iz Ivanjice jedan bataljon nemačkog 4. puka „Brandenburg“, u pomoć četnicima u s. Katiće pa su Zlatiborska i Užička četnička brigada rokirane na položaj s. Jasenovo—s. Klekovo—s. Bela Reka.¹⁶³

Sutradan 15. aprila na sektoru 10. krajiške brigade nije bilo borbi. Jedino se jedan vod brigade, koji je bio upućen iz rejona s. Kušića u izviđanje u pravcu Ivanjice, probio preko s. Šljivovica do same Ivanjice, na koju je otvorio pešadijsku vatru, a zatim se povukao u s. Ku-

¹⁶⁰ Izveštaj 10. krajiške brigade, br. 81 od 15. IV 1944, u 10,25 časova, (Arhiv VII, k. 789A, dok. br. 20/4).

¹⁶¹ Depeša Požeškog četničkog korpusa od 17. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, lokalni muzeji br. 2/570.

¹⁶² Izvod iz Operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa.

¹⁶³ Operacijski dnevnik Zlatiborskog četničkog korpusa; Izveštaj štaba 10. krajiške brigade, br. 81 od 15. IV 1944, u 10,25 časova. Prema izveštaju četničkog Požeškog korpusa od 17. IV 1944. u s. Katiće je popodne stigao i jedan bataljon Srpskog dobrovoljačkog korpusa.

šiće.¹⁶⁴ U 10 časova raspored brigade bio je sledeći: dva bataljona su se nalazila na sektoru s. Katića sa zadatkom da dejstvuju prema Ivanjici; jedan bataljon (bez jedne čete) u s. Kušićima, gde je rušio komunikaciju Sjenica – Ivanjica i zatvarao pravac ovom komunikacijom; jedna četa sa bolnicom bila je u s. Bojovićima (oko 3 km jugo-zapadno od s. Kumanice); jedan bataljon (bez jedne čete) u zaseoku Potkovilju na obezbeđenju bolnice 1. krajiške brigade, a jedna četa je izviđala prema Sjenici i Dugoj Poljani.¹⁰⁵

Izgleda da je nemački komandant Jugoistoka naslutio iz dejstava jedinica 10. krajiške brigade da će se 2. i 5. divizija povući iz doline Studenice i pomeriti na pl. Zlatibor, te je 15. aprila naredio da četnički 1. ravnogorski korpus odmah krene pravcem Guča – Cačak – Požega – s. Ljubiš i zatvori ovaj pravac. Po naređenju četničke Vrhovne komande zadržane su, u rejonu Guče kao opšta rezervna četničkih snaga na ovom sektoru, 1. i 2. dragačevska brigada. U Guči su ostala i dva bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa, spremna da intervenišu na pravcu gde se ukaže potreba.¹⁶⁸

*Dejstva Udarne grupe na prostoriji
Ivanjica – Javor – Studenica*

Dok su vođene poslednje borbe sa 3. bataljonom 122. pešadijskog puka kod s. Milića, na sektoru 10. krajiške brigade, prema s. Katićima, produžene su borbe za razbijanje četničko-nedićevskih snaga u tom rejonu i za njihovo odbacivanje prema Ivanjici. Noću 15/16. aprila 1. i 4. bataljon 10. krajiške napali su na topografski vrlo jake položaje Požeškog korpusa i Zlatiborske brigade Zlatiborskog korpusa i jednog bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa, koji su se branili na liniji Crna stena – Mučanj (trig. 1534) – Glog (k. 1169) – Češalj (k. 1883) – Gradina (k. 1165) – s. Katići – Mače. U međuvremenu 3.

¹⁶⁴ Izveštaj štaba 10. krajiške brigade od 16. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 21/4).
¹⁰⁵ Izveštaj štaba 10. krajiške brigade, br. 81 od 15. IV 1944. godine.

¹⁶⁶ Izveštaj četničkog poručnika Milutina Jankovića od 17. IV 1944. (Arhiv VII, S–H–br. 10).

bataljon 10. krajiške upućen je prema komunikaciji Ivanjica–Arilje da zasedama ometa neprijateljski saobraćaj i prikuplja podatke o neprijatelju, njegovoj jačini i namerama.

U prvom naletu borci 1. i 4. bataljona zauzeli su četničke rovove kod s. Katića koje je neprijatelj u protivnapadu povratio. Oko 22 časa bataljon Srpskog dobrovoljačkog korpusa napustio je položaje kod s. Katića i povukao se u pravcu s. Prilika. U 24 časa 1. i 4. bataljon su obnovili napad na celoj liniji. Napad je vršen u tri kolone: desna, pravcem, s. Stišovići–s. Katići–Gradina (k. 1165); srednja, pravcem, s. Brezova–Glog (k. 1169)–Češalj (k. 1883); i leva, pravcem Anište (k. 1139)–Mučanj (trig. 1534). Posle tročasovne oštre borbe bataljoni 10. krajiške su uspeli da zauzmu Glog, Češalj, Gradinu, s. Katiće i Oštricu (trig. 1141). U zoru 16. aprila četnici su izvršili protivnapad od s. Ravna Gora i Klekovog visa (trig. 1357) i povratili Glog, gde su zadržani. Vrlo oštra i teška borba nastavljena je skoro ceo dan. Vršeni su napadi i protivnapadi sa obe strane. Često su to bile tako bliske borbe prsa u prsa da su ručne bombe igrale glavnu ulogu. Položaji su nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku, a naročito Glog i Češalj, kao i s. Katići. Najzad su uveče Požeški korpus i Zlatiborska brigada bili primorani na povlačenje prema Okruglici, s. Visokoj i s. Ljubišu. Radi sadejstva ovim snagama, u s. Štitkovo je upućen deo snaga četničkog 2. mileševskog korpusa, a Valjevskom korpusu je naređeno da se iz rejona Požege prebaci u s. Kriščicu kod Arilja. U ovim borbama Požeški korpus je imao 6 mrtvih i 4 ranjena.¹⁶⁷

Šesnaestog aprila ujutru iz Ivanjice je, po naređenju komandanta Jugoistoka, krenuo 2. bataljon bugarskog 63. pešadijskog puka i jedan vod četnika (oko 20 ljudi) pravcem s. Budoželja–s. Vrmbaje–s. Milići, sa zadatkom da odbace naše snage s tog pravca i da se što pre spoje sa

¹⁶⁷ Operacijski dnevnik štaba 5. divizije; Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade; Izveštaj Požeškog korpusa od 16. IV 1944, u 24 časa (Arhiv Vojnoistorijskog instituta, S–X–182); Izveštaj Požeškog korpusa od 17. IV 1944. (Arhiv VII, mikrofilm, lokalni muzeji, br. 2/570); Depeša br. 408 i 410 od 17. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 25/739); Depeša Požeškog korpusa, br. 42 od 17. IV 1944, u 8 časova (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/40).

3. bataljonom bugarskog 122. pešadijskog puka u s. Milićima Na položaju kod Velikih livada sačekale su ga jedinice 3. srpske brigade i pustivši ga na blisko odstojanje, posle kraće ali vrlo oštre borbe primorale ga na povlačenje na položaj Lokva—Varna poljana, kod Ivanjice. Na mestu borbe ostalo je mrtvih 6 bugarskih vojnika, a zarobljena su 4 (od kojih su 2 bila ranjena i pošto su ih naši bolničari previli, upućeni su u Ivanjicu na dalje lečenje). Zaplenjen je 1 puškomitraljez, 5 pušaka i manja količina municije. Tom prilikom jedinice 3. srpske brigade su imale 1 mrtvog i 6 ranjenih boraca, od kojih 2 teže.¹⁶⁸

Zbog situacije u dolini Studenice (gde je završeno deblokiranje i spajanje neprijateljskih jedinica u prostoru s. Milića) i opasnosti da se neprijatelj iz Ivanjice, preko Velikih livada i s. Vrmbaje, ne poveže s bugarskim snagama u dolini Studenice i tako odseče 2. proleterska divizija od 5. krajiške divizije, kao i zbog očekivanja savezničke pomoći u municiji i sanitetskom materijalu, štab 2. proleterske divizije, u duhu ranijih naređenja štaba grupe, odlučio je da jačim snagama zatvori pravac prema Ivanjici. Stoga je izvukao dva bataljona 4. proleterske brigade iz rejon s. Mlanče i uputio ih u rejon Velikih livada da u sadejstvu sa jedinicama 3. srpske brigade onemoguće prodor neprijatelja sa tog pravca. Ovaj sektor je trebalo ojačati i zato da bi 2. divizija, ako je neprijatelj napadne i primora na povlačenje, imala otvoren prolaz ka zapadu, prema jedinicama 5. krajiške divizije. U tom slučaju bi se 2. proleterska divizija orijentirala na prostoriju s. Vrmbaje—s. Bela Stena. Ovakva odluka štaba 2. divizije usledila je posle pravilne procene situacije i nju je 17. aprila odobrio štab Udarne grupe.

Na ostalim pravcima nije bilo značajnijih promena. Jedinice 1. krajiške brigade nalazile su se na prostorijski zaselak Krljani—s. Koritnik—zaselak Leskovic—s. Brusnik: 4. krajiška pomerila je sve svoje jedinice iz zaseoka Perišića u s. Kulizinu; jedinice 2. proleterske brigade za-

¹⁶⁸ Opis operacije „Ibar“; Izveštaj štaba 2. proleterske divizije, pov. br. 68 od 16. IV 1944, u 14 časova, (Arhiv VII, k. 782, dok. br. 12 5); Izveštaj štaba 2. proleterske divizije, pov. br. 69 od 17. IV 1944, u 15 časova, (Arhiv VII, k. 732, dok. br. 15/4).

držale su se na svojim položajima prema manastiru Studenici, železničkoj stanici Polumiru i pl. Čemerni, i tri bataljona 4. proleterske prema neprijateljskim snagama u s. Milićima.¹⁶⁹

Ni neprijatelj nije bio naročito aktivan. Samo je 1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, koji se nalazio u s. Dobrunu, kod Višegrada, u 16 časova ukrcao u voz i preko Užica upućen u Požegu, gde je stigao u 22 časa i odmah kamionima upućen za Ivanjicu, dok mu je deo snaga zadržan u rudniku Lisi.

Sedamnaestog aprila ujutru 2. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka sa Ravništa i deo 2. bataljona nemačkog 3. policijskog puka napali su iz rejona manastira Studenice 2. bataljon 2. proleterske brigade, koji je držao položaj na liniji Cava (k. 1098)–Metalica. Neprijatelj je u 14 časova uspeo da zauzme Metalicu, ali je njegov prodor u s. Savovo zaustavljen uz pomoć 1. bataljona 2. brigade, koji je bio upućen kao pojačanje 2. bataljonu na Gusicu. Uveče je, po naređenju štaba 2. proleterske brigade, 2. bataljon povučen sa Cave na desnu obalu rečice Savoštice, u zaseoke Savova, da zatvori pravac Manastir Studenica—s. Savovo i osigura se ka pl. Čemerni, jer je bilo primećeno kretanje neprijateljskih snaga od s. Bresnika prema grebenu ove planine.¹⁷⁰

Istog dana oko 4 časa jedna četa 3. bataljona 1. krajiške rasterala je delove četničkog 1. kosovskog jurišnog korpusa u s. Trnavi, kod Raške, i tom prilikom zarobila 4 četnika i zaplenila 3 puške, 1 telefon i 200 metaka.¹⁷¹ Delovi 10. krajiške odbili su sa položaja Crvena gora—Gromov biljeg 4. četu 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, koja se uputila u izviđanje komunikacije Ivanjica—Sjenica.¹⁷²

Prateći razvoj događaja i imajući u vidu nameru štaba 2. proleterske divizije da težište dejstava usmeri u pravcu Ivanjice, štab 5. divizije je 17. aprila odlučio da

¹⁶⁹ Operacijski dnevnik štaba 5. divizije; Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

¹⁷⁰ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade; Opis operacije „Ibar“.

¹⁷¹ Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

¹⁷² Izveštaj 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa od 26. IV 1944, (Arhiv VII, k. 27, dok. br. 26/9).

sačeka prijem savezničkog materijala i, u međuvremenu, ispita mogućnost za prodor u rejon Raške (gde su se nalazile najslabije neprijateljske snage) kako bi se ona zauzela, forsirao Ibar i tako izvršio osnovni zadatak Udarne grupe divizija. Zbog toga je u 11,25 časova naredio 1. 4. i 10. krajiškoj brigadi da i dalje aktivno dejstvuju na svojim pravcima, a naročito jedinice 10. krajiške brigade.¹⁷³ Pored toga, 4. i 10. krajiška su dobile zadatak da posebnu pažnju obrate na pravce od Sjenice i Ivanjice prema s. Kušićima i s. Kumanici.¹⁷⁴

Noću 17/18. aprila 1. i 4. bataljon 10. krajiške brigade napali su jedinice nemačkog 4. puka „Brandenburg“ i 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, koje su predveče stigle iz Ivanjice u s. Kaluševice i s. Međurečje. Međutim, i pored velikog zalaganja naših boraca napad nije uspeo, jer se neprijatelj branio iz dobro utvrđenih zgrada. Uz to, pristup neprijateljskim položajima bio je branjen vatrom iz nemačkih tenkova, a teren osvetijavan reflektorima koje su za tu svrhu dovukle nemačke jedinice.¹⁷⁵

Osamnaestog aprila nije bilo značajnijih promena na sektoru prema Studenici. Jedino se 2. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka, koji se nalazio na Ravništu, rokirao u rejon manastira Studenice. Primećeno je da neprijatelj ojačava i pravce Raška—s. Trnava i Sjenica—pl. Javor i da u Ivanjici dovlači sveže snage iz unutrašnjosti Srbije.¹⁷⁶

¹⁷³ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 92 od 17. IV 1944, u 11,25 časova, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 21/2).

¹⁷⁴ Pošto je svoje glavne snage upotrebio u borbi protiv 2. i 5. divizije, toga dana je Draža Mihailović uputio majoru Radosavu Đuriću sledeću depešu:

„Za akciju u Toplici moraćemo planski upotrebiti jače snage. To ćemo moći uraditi kad se bude raščistilo sa komunističkom grupom sa kojom se sada vode borbe u oblasti Golije i Ivanjice. Dotle preduzimajte lokalna čišćenja i pripremu jedinica.“ (Depeša Draže Mihailovića, br. 283 od 17. IV 1944. Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 27/103).

¹⁷⁵ Izveštaj štaba 10. krajiške brigade od 18. IV 1944, u 23,45 časova, (Arhiv VII, k. 789, dok. br. 23 4).

¹⁷⁶ Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade i 2. proleterske brigade; toga dana je iz Požege upućen ka s. Kafićima Leteći bataljon 2. požeške četničke brigade (100 ljudi) da bi ojačao položaj Požeškog korpusa, (Arhiv VII. S—H—br. 182).

U isto vreme neprijatelj je nastavio ofanzivna dejstva prema položajima 3. srpske i 10. krajiške brigade. Tako je 2. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka, zajedno sa jednim vodom 1. čete 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa i jednim nemačkim odeljenjem, ponovo krenuo u napad iz Ivanjice, desnom obalom r. Moravice, prema Velikim livadama i s. Komadinama. Ovaj pravac su zatvarale jedinice 3. srpske brigade. Iako zamorene neprestanim borbama i vrlo čestim pokretima, one su uspešno odbijale neprijatelja. Juriši neprijatelja i kraći protivnapadi snaga 3. srpske brigade ponavljali su se u toku celog dana. Uz svu upornost i znatnu brojčanu nadmoćnost, neprijatelj nije uspeo da potisne naše jedinice, a pri svakom ponovnom jurišu trpeo je velike gubitke. Najzad, na kraju dana, jedinice 3. brigade odbacile su ga u s. Budoželju.¹⁷⁷ U međuvremenu (oko 12 časova) stigao je ceo 1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa u s. Bedinu Varoš, južno od Ivanjice, poseo položaje na k. 602 i prihvatio bugarske jedinice koje su se povukle ispred 3. srpske brigade. Posle toga, ovaj bataljon je po naređenju nemačkog komandanta Jugoistoka ušao u sastav novoobrazovane borbene grupe „Holman“¹⁷⁸

Rano ujutru 18. aprila jedna slabija izviđačka grupa legije „Krempler“ probila se na pravcu 10. krajiške brigade i komunikacijom Sjenica–Ivanjica dostigla rejon s. Kušića (zaselak Muđvaci). Tu su je sačekali osiguravajući delovi 10. krajiške brigade i posle kraće borbe odbacili prema s. Lepovićima (oko 12 km severno od Sjenice).¹⁷⁹ U 18 časova, iz rejona s. Međurečja dva bataljona nemačkog 4. puka „Brandenburg“ krenula su u nastupanje levom obalom r. Moravice, prema s. Bratljevu, i oko 20 časova dostigli s. Kosovicu, odbacivši 2. bataljon 10. krajiške brigade na Lupoglav i Glavicu (k. 1010).

¹⁷⁷ Naređenje štaba 2. divizije, op. br. 50 od 18. IV 1944, u 21 čas, (Arhiv VII, k. 732, dok. br. 45/1).

¹⁷⁸ Grupa je bila sastava: 1, 2, 3. i 4. bataljon 4. puka „Brandenburg“ i 1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa (Izveštaj 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, pov. br. 197 od 26. IV 1944, (Arhiv VII, k. 27, dok. br. 26/9).

¹⁷⁹ Izveštaj 10. krajiške brigade od 18. IV 1944, u 23,45 časova, (Arhiv VII, k. 789, dok. br. 23/4).

S obzirom na ovakav razvoj borbe, a smatrajući da je cilj neprijatelja da posedne komunikaciju Ivanjica—Sjenica i pl. Javor, kao i da odvoji snage 10. krajiške brigade od ostalih jedinica 5. i 2. divizije, štab 10. brigade je naredio svom 1. i 4. bataljonu da napuste položaje kod s. Katića i napadnu desni bok neprijatelja koji je nastupao prema Lupoglavu.

Dok su se vodile borbe na pravcu s. Međurečje—Lupoglav, 4. četa 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa krenula je ponovo u izviđanje komunikacije Ivanjica—Sjenica, ali su je ispred Grmov biljega (k. 1215), u 19 časova, dočekali delovi 10. krajiške brigade i posle kraće borbe odbacili prema s. Međurečju. Istovremeno je glavnina ovog bataljona izvršila nastupni marš desnom obalom r. Moravice i zauzela položaj istočno od s. Mane, na liniji Golo brdo (k. 1107)—Grčko groblje (k. 862), naslonivši se levo na bataljone 4. puka „Brandenburg“ koji su se nalazili na liniji s. Međurečje—s. Rokci (zaselak Milosavljevići)—k. 1000.¹⁸⁰

Proučavajući nastalu situaciju kod Ivanjice, gde je neprijatelj pretio da prodorom ka r. Studenici odvoji 2. od 5. divizije, štab 2. proleterske divizije je u 21 čas naredio sledeće:

— 4. proleterskoj brigadi: da se u toku noći i sutrašnjeg dana prebaci na prostoriju s. Despotovica—s. Pridvorice—s. Čečina—s. Vionica—s. Dobri Do, sa zadatkom da zatvara pravac dolinom r. Studenice, od s. Bzovika i s. Rudnog i pravac koji od Ivanjice, dolinom r. Moravice prema s. Komadini, izvodi na njenu prostoriju:

— 2. proleterskoj: da se, kad i 4. proleterska, pomeri na prostoriju s. Mlanča—zaselak Rudine—s. Garina—s. Bažale—s. Orlja Glava—s. Solač (a, prema potrebi, deo snaga zadrži i u s. Savovu), sa zadatkom da se osigurava od s. Polumira, manastira Studenice i s. Milića;

— 3. srpskoj: da ostane na prostoriji s. Vrmbaje—s. Dobri Do i zatvara pravac Ivanjica—s. Budoželja—Velika livada.¹⁸¹

¹⁸⁰ Isto

¹⁸¹ Naređenje štaba 2. divizije, op. br. 50 od 18. IV 1944, u 21 čas, (Arhiv VII, k. 732, dok. br. 45/1).

U toku noći 18/19. aprila oko Lupoglava su nastavljene oštre borbe. Do svanuća je 2. bataljon 10. krajiške, krajnjim naporom uspeo da održi Sanac (trig. 1201) i Glavicu (k. 1010). Tada je neprijatelj uveo sveže snage u borbu i preduzeo vrlo jak napad. Oslabljene, bez municije, čete 2. bataljona su se morale povući i prepustiti neprijatelju položaje na liniji s. Okrajčane—Sanac—Glavice. Ovim prodorom neprijatelj je prekinuo vezu ostalih delova brigade sa 1. i 4. bataljonom, koji su ostali u s. Kušićima. Zbog toga im je naređeno da se noću 19/20. aprila povuku iz s. Kušića i napadnu desni bok i pozadinu nemačke borbene grupe „Holman“, pravcem s. Bratljevo—Lupoglav—s. Potkoviļje. U nastavku borbi neprijatelj je uspeo da se grebenom između r. Moravice i rečice Nošnice uklini sve do Đurovića brda, iznad samog s. Potkoviļja.¹⁸² Nije utvrđeno koliki su bili gubici neprijatelja, ali se pretpostavlja da ih je imao. Naši gubici su bili 1 poginuo, 2 ranjena i 2 nestala.

Za to vreme, postupajući po naređenju štaba 2. divizije, 4. proleterska je izvršila marš i rasporedila se na prostoriju s. Despotovica—s. Pridvorica—s. Čočina—s. Vionica—s. Dobri Do; 2. proleterska je pomerila 4. bataljon u s. Mlanču, gde je na položaju prema s. Milićima smenio delove 4. proleterske brigade, a 3. srpska je ostala prema Ivanjici na istim položajima.¹⁸³

Devetnaestog aprila neprijatelj je dovlacio nove snage na pravac Ivanjica—pl. Javor i na pl. Zlatibor. U prostor s. Kušići—s. Katići izbili su 4. puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa i jedna četa (oko 150) bugarskih vojnika, koji su poseli Crvenu goru, s. Katiće i s. Belu Crkvu. Iza ovih snaga, na prostoriju s. Jasenovo—s. Klekovo—s. Bela Reka stigla su, preko Užica, dva bataliona 4. puka „Brandenburg“ i nemački 696. bataljon poljske žandarmerije i preuzeli položaje četničkog Zlatiborskog korpusa, a njegove jedinice su se pomerile na liniju s. Klekovo—s. Donja Bela Reka—Treštena stena—s. Donji Ljubiš—s. Čubraci—Đavo. Požeški četnički korpus se

¹⁸² Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 100 od 19. IV 1944, u 16,40 časova, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 28/2).

¹⁸³ Život i rad 2. divizije u 1944. godini; Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

zadržao na položaju Okruglica—s. Ravna Gora, deo 2. mileševskog korpusa nalazio se u s. Štitkovu, jedinice 1. ravnogorskog korpusa u s. Močiocima i Leteći odred Zlatiborskog korpusa na pl. Mučnju.¹⁸⁴

Istog dana je u Kraljevu, kod nemačkog komandanta Jugoistoka, održan sastanak kome su, pored generala Felbera, prisustvovali komandant bugarskog 1. okupacionog korpusa i komandanti 24. i 25. bugarske pešadijske divizije, zatim komandant nemačkog 4. puka „Brandenburg“ i komandanti Srpskog dobrovoljačkog korpusa i Srpske državne straže, kao i predstavnik četnika Draže Mihailovića. Na tom sastanku, pošto je detaljno razmotren tok dotadašnjih dejstava neprijateljskih jedinica u dolini Ibra i Studenice, odlučeno je da se njihove snage odmore tri dana, za to vreme popune municijom i drugim materijalom, izvrše pripreme za novi napad i oforme dve jake udarne grupe koje treba 24. aprila da krenu u nastupanje iz dva suprotna pravca: iz doline r. Studenice i sa pravca Ivanjice.¹⁸⁵

U ovakvoj situaciji, a ne znajući za namere neprijatelja, štab 5. divizije je u 11,20 časova naredio 10. krajiškoj da napadne nemačke snage kod s. Kosovice i na Sancu i odbaci ih ka Ivanjici, a 2. proleterskoj diviziji da izvrši pritisak sa pravca s. Budoželja ka s. Međurečju i s. Kosovici, u levi bok nemačke borbene grupe „Holman“. Da bi ovo mogla postići i da bi jedinice u slučaju potrebe bile osposobljene za brz pokret i prebacivanje na drugi sektor, štab Udarne grupe je predložio da se bolnica 2. divizije izvuče iz međuprostora Ivanjica—s. Milići i razmesti na prostoriju s. Dobri Do (zaselak Ograđenik)—s. Vionica (zaselak Ilinčići); da se jedna brigada orijentiše na prostoriju s. Pridvorica—s. Vrmbaje—s. Mlanče i pažljivo prati rad bugarskih snaga u rejonu s. Milića, a u slučaju njihovog nastupanja ka severu da ih napadne; da jedna brigada vrši pritisak na neprijatelja u s. Osonici i Ivanjici i da jedna brigada ofanzivno dejstvuje prema s. Međurečju i s. Kosovici, kako bi primorala neprijatelja da se povuče iz s. Kosovice i time paralisala nadiranje

¹⁸⁴ Operacijski dnevnik Zlatiborskog korpusa.

¹⁸⁵ Opis operacije „Ibar“.

neprijatelja na pravcu s. Kušići i s. Bratljevo.¹⁸⁶ Štab udarne grupe je u 16 časova ponovo naredio 10. krajiškoj da u sadejstvu dva bataljona 4. krajiške, izvrši protivnapad i odbaci neprijatelja prema Ivanjici.¹⁸⁷ Još uvek ne odustajući od namere da pređe Ibar, radi odlaska u južnu Srbiju, i, eventualno, da zauzme Rašku, štab grupe je u 16,40 časova naredio 2. diviziji:

– 3. srpsku brigadu da najhitnije prebaci na prostoriju s. Dobri Do (zaselak Ograđenik i Vrletnica), sa zadatkom da izviđa neprijatelja preko Klekovice i s. Komadine i u međuprostoru s. Mana—s. Budoželja;

– 2. proleterku da pomeri u rejon s. Dobrog Dola (zaseoci Milutinovići, Nerandžići i Zapotoče), s tim što bi dva bataljona zadržala u s. Vrmbajama da zatvaraju pravac od Velikih livada i manastira Studenice i, po mogućnosti, aktivno dejtvuju prema, neprijatelju i tako mu onemoguće da otkrije pomeranje naših jedinica;

– 4. proleterku da orijentišu u rejon s. Vionice, s. Đopića i s. Brusnika u zaseoke Perišići, Arbulići, Đopići, Pločnik i tu uspostavi vezu s jedinicama 1. krajiške brigade.¹⁸⁸

2. proleterka i 5. krajiška divizija su opisanim borbama, vođenim od 1. do 19. aprila 1944. godine, s nadmoćnijim neprijateljskim snagama u dolini r. Studenica, u Dragačevu i na prilazima Ivanjice, samo delimično postigle postavljeni cilj. Zaustavljen je napad jačih neprijateljskih snaga i preuzeta je inicijativa od njih na pravcu Ušće—Ivanjica, zbog čega su se one povukle i zaposele za odbranu liniju s. Milići—s. Rudno—s. Binići, braneći sa nje prilaze dolini r. Ibra. Međutim, dok se prema Ušću ograničio na odbranu, neprijatelj je na prostoru Ivanjice grupisao jače snage, pripremio jedinice za ofanzivno dejstvo prema pl. Javoru i otpočeo napad na pravcu Ivanjica

is« Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 98 od 19. IV 1944, u 11,20 časova, (Arhiv VII, k. 733, dok. br. 22/2).

¹⁸⁷ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 100 od 19. IV 1944, u 16,40 časova, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 28/2).

Isto

—pl. Javor, koji je imao za cilj da potpuno okruži 2. proletera i 5. krajišku diviziju na prostoriji r. Studenica—s. G. Dubac—Ivanjica—pl. Javor—s. Trnava i da ih na tom terenu razbije i eventualno uništi.

U međuvremenu, posle tolikog čekanja stigla je jedna jedina saveznička isporuka municije i odeće. Uveče 16. aprila dva engleska i dva sovjetska aviona bacila su materijal za 2. i 5. diviziju. Od toga materijala prikupljeno je oko 85.000 metaka, 100 pari odela i veša i 50 pari cipela.¹⁸⁹ To je bila simbolična, ali u moralnom pogledu velika pomoć. Povoljno je na naše borce uticalo i to što su saveznički avioni tih dana u velikim formacijama, koje su sačinjavale po nekoliko stotina aviona, proleteli na putu za Bukurešt i Ploesti iznad naših jedinica.

Kad je primljen materijal od saveznika, štab Udarne grupe odlučio je da se kod Raške prebaci preko r. Ibra, jer su, prema prikupljenim podacima, neprijateljske snage na tom pravcu bile najslabije. Ovim se želelo da se 2. i 5. divizija izvuku iz dodira s jačim neprijateljskim snagama, koje su se u to vreme prikupljale oko njih, i da se neprijatelj prinudi da povuče svoje snage iz Sandžaka, čime bi se pomoglo jedinicama 2. korpusa na koje je neprijatelj upravo u to vreme vršilo snažne napade. Ali je štab Udarne grupe morao odustati od te namere jer je primio nove podatke o daljoj, vrlo snažnoj koncentraciji neprijatelja na prostoriji Ivanjica—s. Kušići. Moralo se naći rešenje da se jedinice izvuku iz okuke r. Studenice. Zato će narednih dana dejstva 2. i 5. divizije biti orijentisana prema Valjevu.

¹⁸⁹» Arhiv VII, k. 782, dok. br. 17/5.